

KJELL-ÅKE NORDQUIST, RED.

Sverige, Sverige fosterland

EN ANTOLOGI OM NATIONALISMEN,
KYRKAN OCH SAMHÄLLET

KJELL-ÅKE NORDQUIST, RED

SVERIGE, SVERIGE FOSTERLAND

– EN ANTOLOGI OM NATIONALISMEN, KYRKAN OCH SAMHÄLLET

Innehåll

Inledning	3
Sverigedemokraterna och rasismen mitt ibland oss	5
Bibeln och nationalismen	15
Nationalism och mänsklig värdighet i Sverige och i Ryssland	27
Samhällsförändringarna bakom radikala högerpopulistiska partier	37
Studieguide	54
Begreppsförklaringar	67
Litteratur	69
Länkar	69

Sverige, Sverige fosterland utgör en utmärkt grund för en studiecirkel. Boken innehåller samtalsfrågor och värderingsövningar som ett ytterligare bidrag till fördjupning av samtalet. Kontakta Studieförbundet Bilda för att starta en samtalsgrupp/studiecirkel! Kontaktuppgifter finns på www.bilda.nu

Inledning

■ Hur ska kyrkor och samfund förhålla sig till nationalism och rasism i olika former i vårt svenska samhälle? Hur kan teologiska och samhällsvetenskapliga perspektiv beskriva och bidra till analysen av förändringar i opinioner och politiska manifestationer?

Vi ser i Sverige sedan en tid förändringar i form av nationalistiska strömningar av en art och ett omfång som saknar motstycke sedan andra världskrigets slut.

Då handlade det om nazismen. Det finns en klassisk uppgörelse med denna i Harald Ofstads bok *Vårt förakt för svaghet*. Ofstads analys är idag mer aktuell än någonsin. Kärnan i nazismen är inte hakkors och brunskjortor, utan att förloraren föraktas och att den som slår sig fram beundras. Vi löper alla risk att dras med i föraktet för svaghet. Gränsen mellan goda och onda är sällan så skarp som vi vill tro.

Hur ska vi tolka det faktum att mer än var åttonde väljare i det senaste svenska valet röstade på ett parti med rötter i bland annat fascismen? Ett parti som på valnatten 2014 stängde sina valvågar för tidningar som kritiskt granskat det. I den svenska diskussionen har många beskyllt Sverigedemokraterna för att dela upp mänskligheten i ”vi och dom”. Men har media, det svenska politiska etablissemangen och alla vi andra gjort samma misstag och delat upp Sverige i ”vi, som inte är SD-sympatisörer” och ”dom, som är SD-sympatisörer”?

Skriften bygger på en konferens på Teologiska högskolan Stockholm den 15 december 2014, där vi tillsammans reflekterade över perspektiv och skiljelinjer som går i olika riktningar, med olika bakgrund och historisk förankring. Syftet var att belysa en dagsaktuell problematik utifrån såväl långsiktiga samhällsvetenskapliga och teologiska perspektiv som nyfunna förändringar i valmanskåren. Allt samverkar till en bild av hur det svenska och europeiska politiska landskapet beskrivs och tar sig uttryck idag, en bild som utmanar många föreställningar vilka ända fram till 1900-talets sista årtionden föreföll relevanta och rimliga. I och med 2000-talet har många, en gång svaga, trender förstärkts till feta rubriker och högljudda diskussioner.

Det är i en sådan kontext som vi vill presentera fyra föredrag som vart och ett på sitt sätt tar sig an några huvuddrag i denna utveckling. De är en utmärkt grund för fortsatta samtal. Boken innehåller dessutom samtalsfrågor och värderingsövningar som ett ytterligare bidrag till fördjupningen av sådana samtal.

Slutligen vill vi rikta ett varmt tack till alla författare och till Studieförbundet Bilda för en konstruktiv medverkan vid tillkomsten av denna bok.

Bromma den 10 mars 2015

Owe Kennerberg
Rektor
Teologiska högskolan Stockholm

Kjell-Åke Nordquist, redaktör
Docent, freds- och konfliktforskning,
lektor, Teologiska högskolan Stockholm

4

Sverigedemokraterna och rasismen mitt ibland oss

■ ■ ■ I takt med att Sverigedemokraterna (SD) har växt sig starka och tagit ökad plats på den politiska arenan har begrepp som rasism, främlingsfientlighet och högerextremism blivit vanliga tillhyggen i debatten. Inte bara gentemot SD utan även mot debattörer som velat nyansera diskussionerna bortom det svartvita fältet. I det politiska rummet vibrerar paniken. Även inom akademien används orden utan vidare nyanser i syfte att plocka politiska poänger. I kyrkorna har man ringt i klockorna i protest.

Rasism är dock inte ett krig mot väderkvarnar. Rasismen finns och ska bekämpas. Men en fråga jag vill diskutera i denna artikel är vad och vem som egentligen ”skapar” SD och rasismen. Är SD de skyldiga och de andra, som inte ger stöd, oskyldiga? Är vi alla – män och kvinnor, unga och gamla, svenskfödda och utlandsfödda – en del av en rasistisk struktur? Om det är så, gör vi delar av rasismen osynlig genom att utse syndabockar som är värre än den vardagsrasism som ligger dold under ytan? Är det i så fall därför vi har svårt att ta itu med frågan om varför folk röstar på SD över huvud taget? Ekvationen blir så enkel: SD = rasister. Alla andra = goda demokrater. Kanske stämmer Daniel Pooahls analys att stödet för SD är ett svar på missnöje:

Sverigedemokraterna tillhandahåller en politisk blick som ser eliten gå hand i hand med minoriteterna. Det är ett etablissemang som omhuldar det mångkulturella öppna Sverige. I kläm kommer ”folket”, bärarna av nationens sårart.¹

Den bilden bekräftas i en intervju med Jimmie Åkesson, där han kommenterar SD som politikens svarta får: ”Det blir en stark sammanhållning i en rörelse som är så utskälld av etablissemanget”.² Det finns en risk, menar jag, att kampen mot rasismen blir ett lönsamt maskineri som blir sig själv nog. Plötsligt kan reportrar och experter, som har svårt att förnya journalistiken och akademien, se möjligheter till dramatik i ett annars slätstruket politiskt landskap. Och då är det nog inte främst kampen mot rasismen som får blodet att strömma, utan den enskildes behov av att vara behövd och synlig.

Ett kort svar på frågan om det finns rasism i SD är: ja. Men för att komma bakom schablonerna behöver frågan analyseras. En risk med nyanser är att SD normaliseras. Att varje ansats till att förstå tolkas som ett försvar för rasismen. Jag hoppas inte att min text kommer att tolkas så, men jag är medveten om vilket myller av liv som finns under varje sten som lyfts. Först kommer jag att presentera och diskutera några definitioner av rasism och därefter göra en kort analys av mediernas

förhållande till SD. Jag avslutar artikeln med att ge några reflektioner kring teologi och kyrka. De etiska observationerna om SD och rasismen genomsyrar artikeln som helhet.

Vad är rasism?

En vid definition av rasism kan härledas till åsikten att det finns något oföränderligt i varje kultur. En sådan uppfattning brukar kallas *kulturrasism*. Utifrån en sådan position kan man argumentera för att kulturer inte bör blandas eftersom de då riskerar att uppläckras eller försvinna. Det finns något genuint svenskt som skiljer sig från andra kulturella genuina uttryck. Vad som utgör detta genuina kan försvarare av denna ståndpunkt ha olika åsikter om, men oftast nämns tydliga traditionella företeelser inom nationen, såsom värderingar och sedvänjor. En analys av kulturrasismen brukar dock snart falla på eget grepp, då det inte är svårt att visa att många värderingar och sedvänjor har förändrats under relativt kort tid men idag ändå räknas som genuint svenska.

Min kollega Marco Helles, mångårig föreläsare om mänskliga rättigheter och rasism, förklarar det rasismforskaren Georg M. Fredrickson kallar ”deterministisk kulturell partikularism” så här:

Kulturrasismen bygger på tron att kulturen är nedärvd i generna, essentiell och förkroppsligad, till skillnad mot uppfattningen att kulturen är föränderlig, skapad och varierar i tid och rum.³

Ett exempel på sådan kulturrasism finns i SD:s valmanifest 2014 då man använder begreppet ”vår egen unika kultur och identitet” för att värna det unikt svenska.⁴ Här beskrivs alltså Sveriges kultur som unik, det vill säga att det finns något kulturellt som enar dem som utgör den svenska identiteten – frågan är vilka det är. I denna vida mening kan SD beskrivas som kulturrasistisk. Mot det

kan förstås invändas att i en så bred definition ryms mycket och många företeelser som känns igen som kulturrasism.

En snävare definition av rasism handlar om biologisk rasism, det vill säga att det finns olika människoraser och att dessa bör hållas isär. Den är ”mystisk, förutbestämd och speciell och skiljer kulturer från varandra. Här talar man om en essentiell folksjäl, en volkgeist”.⁵ Även om det kan finnas individer inom SD som har en sådan syn, så är det efter deras nolltoleranspolitik inte tillåtet att offentligt ventileras dessa åsikter. Det kan dessutom strida mot lagen såsom hets mot folkgrupp. En sådan typ av rasism finns det inga tydliga tecken på i SD:s valmanifest 2014. Däremot finns det exempel på partimedlemmar på hög nivå inom SD som företräder sådana åsikter. I den så kallade järnrörsskandalen 2012 kallade Erik Almqvist journalisten och komikern Soran Ismail för blatte och babbe och sa att han inte såg ut som en riktig svensk. Det är ett tydligt exempel på biologisk rasism att anse att hudfärg och nationalitet hör samman. Så här sa Almqvist:

”I mitt syfte så betar du dig som en babbe just nu... Och du har ingenting här att göra... Men det är mitt land. Okej?” säger Erik Almqvist. Soran Ismail svarar: ”Men det är mitt land också.” Erik Almqvist: ”Ahh mitt land... Nej det är inte ditt land, det är mitt land...”⁶

Både i SD:s valmanifest och partiprogram går det att hitta flera exempel på kulturrasism. Men är SD ett undantag från en i övrigt fläckfri kultur? Jag ska ge två citat som belyser olika sätt att beskriva kulturella företeelser som rena:

Som [partiet nämns] ser jag [islam] som vårt största hot sedan andra världskriget och jag lovar att göra allt som står i min makt för att vända trenden när vi går till val nästa år.⁷

[Partiet nämns] är i grunden ett sekulärt parti – vi bygger våra politiska ställningstaganden fritt från religiösa föreställningar – och det är en förutsättning för att människor av olika trosriktningar ska kunna vara verksamma hos oss.⁸

Båda citaten relaterar till religion som ett hot mot en svensk kulturell och politisk identitet. I det första pekars islam ut som det specifika hotet och här går det tydligare än i det andra att känna igen kulturrasismens ideologi. I det andra citatet identifieras det politiska som religionsneutralt, det vill säga att det finns en neutral position som är sekulär och objektiv. Här är det svårare att känna igen kulturrasismen, eftersom den relaterar till majoritetsuppfattningen om det sekulära som något gott i sig och därmed överordnat all religiös ideologi. Uttrycket ”fritt från religiösa föreställningar” avslöjar dock en tro på en ren kultur som är fri från religiöst inflytande. Kring detta finns det en långtgående diskussion som handlar om det sekulära i förhållande till det religiösa. Det vill säga att det sekulära är en slags orörlig punkt som kulturer och religioner cirklar omkring likt planeter i ett solsystem.⁹

Det första citatet är hämtat ur en omdiskuterad debattartikel i Aftonbladet som Jimmie Åkesson skrev 2009. Det andra är ett citat ur Carin Jämtins debattartikel 2012 i Svenska Dagbladet; ett försvar för Socialdemokraternas beslut att strax efter invalet utesluta Omar Mustafa från partistyrelsen. Vad jag vill säga med denna jämförelse är att rasismen inte är en position som endast utmärker ett visst parti och att det stannar där, utan att den genomsyrar många åsikter som inte uppfattas som rasistiska eftersom de kommer från etablerade företrädare för majoritetssamhället. Kulturrasism i vid mening är inte en höger- eller vänsterpolitisk fråga, utan ett synsätt som genomsyrar ideologier

på hela den politiska skalan. Även medierna kan tjäna en kulturrasism mer eller mindre omedvetet. Den kan visa sig i form av stereotyper av hur människor och kulturer skildras eller att man lyfter vissa frågor, såsom invandring, till mer väsentliga än andra frågor. Genom att framhålla SD som särskilt rasistiskt konstrueras också en polaritet mellan SD och alla andra som uppfattas som icke-rasistiska.

Skapar journalisterna SD?

SD:s retorik kring invandrare har inte uppstått i ett vakuum. De journalistiska medierna har ett ansvar för hur ”invandrare” som kategori har utformats. Det är först det senaste decenniet som journalister har blivit mer medvetna om sitt språkbruk. Medieforskaren Ylva Bruhne har visat hur ”nyhetsmedierna över tid har skapat ’invandrare’ som en speciell kategori människor”. Hon visar att medierna har präglats av kulturrasism genom att visa skillnader mellan kulturer på ett värderande sätt. Så är det fortfarande i hög grad, menar jag. När medierna skildrar muslimer så är det två typer som framträder: terroristen i Mellanöstern och den trevliga familjen i förorten som firar Ramadan. Bruhne visar i sina studier att de skillnader som medierna konstruerar mellan kulturer ”översätts till egenskaper hos individer och individen ses som representant för en grupp, en kultur eller ett geografiskt ursprung”.¹⁰ När SD riktar sin attack mot muslimer är det således inte en idé som kommer ur ingenting, utan idén finns sanktionerad i de etablerade mediernas beskrivning av ”invandraren”. Det dröjde dock länge innan medierna släppte in SD i det offentliga samtalet, eftersom de inte ville bidra till att sanktionera SD:s rasistiska politik.¹¹ På sätt och vis kan man säga att medierna hade lättare för att se den profilerade rasismen hos SD än den som genomsyrade den egna rapporteringen, om man drar ut konsekvenserna av Bruhnes argument.

När chefredaktören Jan Helin beslutade att publicera Jimmie Åkessons artikel om islam i Aftonbladet 2009, blev det en vändpunkt för SD. Det blev stort uppmärksammat inte bara i AB utan också i andra riksmidier och därmed en vändpunkt för SD. Åkesson kallade själv förändringen för Helineffekten. Uppmärksamheten var genomgående negativ men den blev samtidigt en inträdesbiljett till den offentliga arenan. Ett rum som SD dittills hade isolerats från av medier och övriga partier. År 2006 fick SD 2,3 procent av riksdagsrösterna och 2010 hade det stigit till 5,7 procent, vilket gav dem 20 mandat i riksdagen. Det hade förmodligen inte varit möjligt utan mediernas hjälp. Dessförinnan hade medier i och för sig bevakat SD, men efter valet 2006 menade vissa journalister att ”regjälans granskningar av partiets politik är det ont om”. Då hade SD fått 22,3 procent av rösterna till kommunfullmäktige i Landskrona. Efter det fick de mycket uppmärksamhet i medierna även på riksnivå: ”nya resultat [i opinionsundersökningar] blir nyheter varje gång de publiceras”.¹²

Journalisten Björn Häger har granskat journalisternas inställning till SD och den effekt olika strategier hade. I en intervju berättar Linus Bylund, dåvarande pressekreterare i SD: ”Vi lärde oss att så här kan man göra för att komma igenom mediebruset. Det var det som blev valfilmen”.¹³ Bylund syftar på den uppmärksammade valfilm som SD tog fram där några burkklädda kvinnor sågs springa ifatt en äldre kvinna med rollator. ”All politik handlar om prioriteringar”, är budskapet i filmen. Mellan medierna och SD uppstod en ömsesidig relation, om än inte friktionsfri. Enligt en viss medielogik kan man säga att SD levererade den dramatik som det övriga politiska etablissemangen saknade. När väl den första muren hade rämnat i samband med AB-publiceringen, så blev SD en del av det offentliga politiska samtalet på ett helt

annat sätt än tidigare. ”Vi tar debatten”, sa man från politiskt håll. Men man var oförberedd på att SD var något annat än Ny Demokrati. Jag har själv sett både Mona Sahlin och Gudrun Schyman förlora offentliga debatter mot Jimmie Åkesson i TV. Och inför valet 2014 var Åkesson den partiledare som fick inleda utfrågningen av oppositionen i TV4. En misstanke om skälet till varför Åkesson plötsligt var så etablerad att han var först ut, är helt enkelt att han är publikdragande. Det vill säga att han ger folk en anledning att titta och stanna kvar i programmet, till ömsesidig nytta för både medier och SD. Men effekten blir att SD ges möjligheten att sätta agendan för sakfrågorna.

En av flera slutsatser som Häger kommer fram till efter intervjuer och analyser av SD och nyhetsreportrar är denna:

Avslöjanden som visar att SD har en främlingsfientlig människosyn tycks inte avskräcka särskilt många av dess väljare. Det ses inte som någon nyhet; det är ungefär som att bevisa att vattnet är vått. Effekten av en sådan belysning kan lika gärna bli att stödet ökar, som efter Åkessons kritiserade debattartikel om islam.¹⁴

Om inte avslöjandet att SD är främlingsfientligt avhåller folk från att rösta på dem, så beror det väl på att de antingen håller med om deras politik eller att SD ger uttryck för något som de anser saknas i andra partier. Ett skarpt avståndstagande från SD kan i så fall uppmuntra fler att stödja deras politik. Så hur hanterar man det faktum att SD nu är en del av det svenska politiska systemet? Soran Ismail, som av SD:s Almqvist inte ansågs som en riktig svensk, har kritiserats för att han diskuterar med företrädare för SD. Han är rätt ensam om att samtala med dem. Det ger dem onödig uppmärksamhet och önskad legitimitet, anser kritikerna. Ismail försvarar sig dock:

Det finns en anledning till att folk hamnar där de är. Folk kritiserar mig för att jag träffar människor med väldigt rasistiska, nazistiska eller sexistiska åsikter och diskuterar på nätet med dem. Folk vill dela upp världen i svart och vitt: antirasister är goda och rasister är onda. Men då gör man det lätt för sig. Jag tror inte på ondska. Jag vill veta varför du har just den åsikten.¹⁵

Den uppfattningen som Ismail framför är en bra sammanfattning av kärnan i det vi hyllar med demokratins grundläggande värden – om vi tror på förändring genom samtal.

Är demokrati bra?

När de styrande i ett land uppfattar att folk röstar på det de anser är bra så är majoriteten ofta för demokrati, men när folket röstar ”fel” så är demokrati en dålig styrandeform som vi får dras med i brist på bättre. Både politiker och medier kan därför vilja ta på sig rollen som uppfostrare av folket. I granskningen av SD är det tydligt att journalister upplever det svårt att granska dem på samma sätt som de granskar övriga partier. Inför EU-valet 2014 skildrades Feministiskt initiativ och Miljöpartiet på ett överlägset mer positivt sätt än SD och Moderaterna¹⁶, vilket visade att journalisterna hade svårt att förhålla sig neutrala både till SD och F!, men att det för SD:s del handlade om negativ publicitet.¹⁷ Men trots den negativa rapporteringen gick SD alltså stort framåt, vilket kan bekräfta teorin om att klyftan mellan etablissemang och ”folk” ute i landet stärker SD som missnöjesparti.

Mellan 1991 och 2014 steg antalet röstande på SD från 4.889, som gav dem mandat i Höör och Dals-Ed, till 801.178 (12,9 %), vilket gav dem 49 mandat i riksdagen. På 23 år blev SD Sveriges tredje största parti. Det var i valet 2010, det vill säga efter Helineffekten, som SD för första gången kom in i riksdagen,

där man fick 20 mandat och dessutom representation i 245 kommuner. I det sammanhanget kan också nämnas att SD fick ”10 gånger mer uppmärksamhet inför valet 2010 än man fick 2006” och att ”Medieuppmärksamheten var genomgående negativ” samt att den inriktades på invandringsfrågan.¹⁸

I Sverige tror jag att vi lever med självbild av att ju mer folket får reda på om SD, ju mer de granskas, desto mer kommer vi att inse att det är ett rasistiskt parti och därför inte rösta på dem. Men efter valet 2010 och den granskning som SD då var i fokus för, kan man inte dra den slutsatsen. Snarare tvärtom. SD:s politik motsvarar vad en stor grupp svenskar efterfrågar. Gör det folk till rasister? Inte nödvändigtvis. Man kan ha andra anledningar att rösta på SD än dess invandringspolitik. Ett missnöje av ett annat slag som gör att de vinner ens röst.

En attitydundersökning som publicerades efter valet 2014 visar dock att det ökade stödet för SD inte beror på missnöje med andra partier, utan att man röstar på dem därför att man uppskattar deras politik. ”Det som är utmärkande för SD-väljare är deras extremt intoleranta och främlingsfientliga attityder.” Om SD-väljare får svara på frågan hur de ställer sig till att ha en muslim som granne eller vårdgivare, så är hälften av SD-väljarna klart mer negativa än de som röstar på övriga partier. Ungefär 22 procent vill inte ha en muslim som familjemedlem. Få av SD-väljarna visar däremot missnöje till politiker.¹⁹ Så om vi anser att demokrati är bra eller inte, hänger samman med om vi sympatiserar eller inte sympatiserar med den politik som vinner gehör.

Frågan är då vilka åsikter vi är tillättna att ha utan att för den skull kallas rasister? För en kort tid sedan hörde jag en etablerad professor inom akademien hävda att vi är rasister bara genom att stödja en politik som vill begränsa invandringen. Det menar jag är ett anti-demokratiskt synsätt. Vi måste kunna

diskutera alla politiska frågor utan att det gör oss till rasister. Jag menar också att åsikterna om att begränsa invandringen och att vara främlingsfientlig inte alltid är samma sak. Så länge vi inte har åsikten att gränserna ska hållas helt öppna för vem som helst att invandera eller utvandra, så behöver vi definiera principer för de gränsdragningar vi gör. De principerna behöver inte vara rasistiska men kan vara det, såsom exempelvis detta argument i SD:s valmanifest 2014: "...invandringen måste hållas på en sådan nivå...att den inte utgör ett hot mot vår nationella identitet".

Den nationella identiteten är något som SD har svårt att sätta fingret på. För vad är egentligen svenskhet? Sociologen Kjell Magnusson sammanfattar SD:s problem, som här får avrunda frågan om svenskheten:

...SD [har] svårt att definiera vad som är svenskt. Man är ett sekulärt parti men värnar om svenska kyrkan som traditionsbärare. Man talar om folkdräkter och folkmusik, men betonar snarare det socialdemokratiska folkhemmet än stormaktstidens segrar och nederlag... Den avgörande svagheten i partiets ideologi är just detta: svenskheten är inte klart definierad, men man kräver ändå att invandrare skall uppgå i en svensk kultur som antas vara homogen.²⁰

Rasismen och teologiska reflektioner

Vad ska teologer och religioners företrädare bidra med i kritiken av rasism och SD? Det finns en vakenhet kring dessa frågor i form av demonstrationer och klockringningar. Men parallellt med detta finns rasismen insprängd också i kyrkor, synagogor och moskéer. Skiljelinjen mellan rasister och antirasister går inte mellan troende och ateister. Minns att det var genom Svenska kyrkan som SD fick sina första politiska mandat på riksnivå i kyrkomötet. Först därefter fick de mandat i riksdagen. Det är inte en slump. En förklaring är att det är så få som deltar i kyr-

koval så att det är relativt lätt för nya politiska grupperingar att "kuppa" sig in. En annan förklaring är att delar av Svenska kyrkan ligger nära det nationalistiska, efter dryga 400 år som statskyrka. Det finns ett idéarv i Svenska kyrkan som passar SD:s kulturrasistiska agenda. Inte heller övriga samfund går fria från att associeras med eller användas av invandringsfientlighet eller rasism, men bland aktiva i Svenska kyrkan är öppenheten större när det gäller mångkultur och religionsfrihet.²¹ Svenska kyrkan har ett stort ansvar kring hur man förvaltar sitt historiska arv som har varit och är intimt förknippat med nationalism. Endast namnet Svenska kyrkan kan härbärgera strömningar av nationalistiska undertoner som är rasistiska.

Här tror jag också att en överdriven försiktighet från politikers sida är ett misstag, såsom rädslan för skolavslutningar i kyrkan eller en generell beröringsskräck vad gäller troendes konkreta önskemål. Svenskar har ett paradoxalt förhållningssätt till det öppna samhället genom att bejaka det så kallat mångkulturella utan att bejaka religioner, vilka ofta anses som något kvinnofientligt och utvecklingshämmat. Ett århundrade av sekulär ideologi har i Sverige skapat en blindhet för religioners betydelse som ibland kan visa sig som kulturrasism, även om man säger sig vara för det mångkulturella. Teologer och troende behöver därför delta aktivt i det offentliga samtalet för att motarbeta mediernas stereotyper av religioner; både av de religioner vi erkänner ingå i det svenska kulturparadigmet och de nya som bidrar till samtalet om Gud. Varje religiös företrädare behöver bli bättre på att både framhålla och kritisera den egna tron och traditionen, utan att det sker på bekostnad av andras tro och traditioner.

Jag menar att teologer och troende har en särskild uppgift i kampen mot rasismen. Jag anser också att den uppgiften inte själv-

klart kan lösas med politiska medel. Och jag är övertygad om att religioner kan bidra med något alldeles särskilt för att skapa rättvisa i världen. Till syvende og sidst handlar det om att religioner är något annat än den sekulära demokratin. Religioner kan organiseras demokratiskt, men deras grundläggande läror utgår inte från demokratiskt fattade beslut. Även om en majoritet av svenskarna skulle bli profilerade rasister, skulle detta ändå inte på demokratiska grunder kunna upphäva utsagan i många religioner att Gud har skapat världen och människan till sin avbild. Det finns något radikalt inom varje religion som vänder sig mot kränkningar, orättvisor och rasism.

En annan radikal utmaning från religionerna är att de inte är nationellt begränsade. Det finns ingen enhetlig kultur inom judendom, kristendom eller islam. Religionerna är universalistiska och ser olika ut beroende på var de utövas. Religioner är därför strukturerade på ett annat sätt än stater vars uppgift det ju är att se till egna intressen och i första hand värna om sina egna medborgare. Det finns något protektionistiskt, på gott och ont, inom varje stat. Det finns givetvis protektionism inom religioner också, men den är inte nödvändigtvis nationell.

Många av de stora filosoferna under 1900-talet bedömde att religionerna skulle fasas ut ur det moderna samhället. I takt med att folk världen över blev mer och mer upplysta skulle behovet av religioner försvinna. De hade fel. Jürgen Habermas är en av dem som har vänt på denna föreställning och istället diskuterat behovet av demokratis förnyelse genom religioner. Religioner har en potentiell kraft att förnya och vrida kartbilderna så att terrängen blir framkomlig. Men troende måste också vara vaksamma på potentiella destruktiva och rasistiska syften som även religioner kan utnyttjas för.²²

Svenska kyrkan ligger SD varmt om hjärtat. Varför är det så? Vad finns det i den

svenskkyrkliga teologin som gör att kultur-rasister känner sig hemma? Hur kan vi värna och uppskatta en rik kyrklig tradition och samtidigt vara kritiska mot vissa element som leder till diskriminering och rasism? När SD i sitt valmanifest skriver att de vill ge "... ett kraftigt utökat stöd till dem... som ägnat sig åt att bevara, synliggöra, levandegöra och tillgängliggöra det svenska kulturarvets roll... höjt stöd till bevarandet av kulturhistoriskt betydelsefulla byggnader", så är våra kristna kyrkor en del av den hyllningen. De allra flesta i vårt land, även ateister, kan dela uppfattningen att det finns ett kulturarv i både byggnader och psalmer som vi bör värda och värna. I det bör man kunna ge SD rätt och samtidigt kritisera andra delar i deras politik, såsom att ifrågasätta SD:s budskap i sitt valmanifest: "... invandringen måste hållas på en sådan nivå... att den inte utgör ett hot mot vår nationella identitet".²³ Björn Ulvaeus, som är aktiv i Humanisterna, skrev ett försvar av kyrkans kulturarv för några år sedan. Då handlade det om skolavslutningar i kyrkorna: "För mig berättar rösterna som ekar mellan väggarna de rika kristna myterna och jag bryr mig inte ett vitten om den historiska sanningshalten."²⁴ Det måste inte betyda att man uppmuntrar kulturrasism för att man vill bevara sitt kulturarv.

Men Svenska kyrkan har också ett nationalistiskt idéarv som har omhuldats i folkhem och folkkyrka. Den teologin bygger på en territorialprincip och har utvecklats av teologer som Einar Billing och Karl-Manfred Olsson.²⁵ Det bedrivs en del forskning kring folkkyrkobegreppets innehåll och konsekvenser. Den visar att vi har förändrat vår inställning från synen på kyrkan som territoriell gemenskap till en individuell andlig sådan. Många svenskar tror på Gud men känner ingen djupare lojalitet med Svenska kyrkan, även om majoriteten väljer att tillhöra den.²⁶ Kanske kan man, om man ska försöka vara

konstruktiv, tänka att SD hjälper kristna att sätta ljuset på den rasism som finns latent inom teologin. När vi ringer i kyrkklockorna för att protestera så bör vi också fundera över vad det finns i vårt arv som vi behöver göra upp med. Inte bara nöja oss med att göra politiska markeringar som skiljer ut oss från dem. För gränserna går egentligen inte där de är som mest synliga.

I den här artikeln har jag visat att vi med den definition av kulturrasism jag utgick från inte endast bör peka ut SD som rasistiskt, utan att rasism finns integrerat i samhället och i våra värderingar – även då vi inte känner igen det som rasism. Frågan är på vilka sätt vi är betjänta av en så relativt bred definition av kulturrasism som jag har utgått från? Riskerar en sådan att urholka den mest farliga rasismen? Även de som med goda intentioner vill bekämpa rasism kan tjäna dess syften. När medierna uteslöt SD ur det offentliga rummet kan de ha bidragit till en hetsigare profil hos SD. När medierna sedan öppnade upp för SD så steg röstsiffrorna. Att SD på kort tid blivit Sveriges tredje största

parti beror mest på att de som röstar på dem verkar gilla deras politik. Gör det dem alla till rasister? Jag har argumenterat för att det inte är så. Om vi utgår från en alltför bred rasism-definition så är det svårt att veta vad vi behöver göra upp med. Jag har också hävdad att vi inte bör utdefiniera frågor ur det offentliga samtalet, såsom begränsning av invandringen eller en helt fri sådan. En fråga som inte har lyfts särskilt mycket i det offentliga samtalet om och med SD är deras rötter i folkhems- och folkkyrkobegreppet, vid sidan av deras nazistiska förflutna. Eftersom SD gärna anammar kulturarvet som vuxit fram i Sverige tror jag att beröringsskräcken med SD i kyrkor och politiska rörelser blir problematiska. Men vi måste kunna sjunga *Du gamla, du fria* utan att känna oss som rasister eller sjunga *Den blomstertid nu kommer* utan att för den skull anklagas för att bidra till förtrycket av andras kulturer och traditioner. Rasismen finns och ska bekämpas, men vi behöver sortera våra verktyg och granska våra motiv när vi gör det. ■

Referenser

Bruhne, Ylva, 2006: ”Den dagliga dosen. Diskriminering i Nyheterna och Bladet. Camauer, Leonor och Nohrstedt, Stig Arne: *Mediernas vi och dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*. SOU 2006:21

Filter, okt/nov 2013: ”Fatta vad kul att få träffa Hitler. Soran Ismail om sitt drömjobb”

Hedström, Peter och Müller, Tim, 2014-12-04: ”Det är främlingsfientlighet som utmärker SD:s väljare”. *Dagens Nyheter*

Helles, Marco, 2014: ”Rasismen och ICERD”. Opublicerad föreläsning från författaren.

Häger, Björn, 2012: *Problempartiet. Mediernas villrådighet kring SD valet 2010*. Stockholm, Sim(o) Mediestudier

Magnusson, Kjell, 2014-12-21: ”Absurd förvirring kring SD”. *Svenska Dagbladet*

Mokhtari, Arash och Papapanagiotou, Stella, 2009: "Mediernas vånda – SD". Stockholm, Sim(o) Mediestudier

Poohl, Daniel, 2014-12-18: "SD framme vid sitt mål – och nu sluter nazisterna upp". *Dagens Nyheter*

Ulvaeus, Björn, 2010-06-09: "Rör inte barnens 'Den blomstertid'". *Expressen* <http://www.expressen.se/debatt/bjorn-ulvaeus-ror-inte-barnens-den-blomstertid/> (2015-01-12)

Vi väljer välfärd! Sverigedemokratiskt valmanifest – valet 2014. Sverigedemokraterna Trygghet & Tradition

Wigorts Yngvesson, Susanne, 2014: "Den 'tomma' demokratin och religionen som dess väckelse". Göndör, Eli: *Religionen i demokratin*. Stockholm, Timbro

Åkesson, Jimmie, 2009-10-19: "Muslimerna är vårt största utländska hot". *Aftonbladet*

13

Noter

- 1 Daniel Poohl, 2014-12-18: "SD framme vid sitt mål – och nu sluter nazisterna upp". *Dagens Nyheter*
- 2 Björn Häger, s 66.
- 3 Marco Helles, 2014: "Rasismen och ICERD"
- 4 *Vi väljer välfärd!*, s 7.
- 5 Helles.
- 6 Expressen 2012-11-14: "SD-toppens attack "Skit i den lilla horan". (hämtad 2015-01-02)
- 7 Jimmie Åkesson, 2009-10-19: "Muslimerna är vårt största utländska hot". *Aftonbladet*
- 8 Carin Jämtin, 2013-04-16: "Jämtin: Vi ska ta fram bättre rutiner vid personval". *Svenska Dagbladet* (hämtat 2015-01-02)
- 9 För en mer utförlig diskussion, se Wigorts Yngvessons artikel: "Den 'tomma' demokratin och religion som dess väckelse". Det franska begreppet *laïcité* motsvarar en långtgående uppfattning om åtskillnad mellan det religiösa och det sekulära, vilket Jämtins argument avspeglar.
- 10 Bruhne, s 94f.
- 11 Hägers studie bekräftar denna slutsats.
- 12 Mokhtari och Papapanagiotou, s 65, 74.
- 13 Häger, s 64.
- 14 Häger, s 263.
- 15 Filter, s 31.
- 16 *Dagens Media*, 2014-07-01: "FI och MP granskades minst: 'Finns anledning till självrannsakan'. <http://www.dagensmedia.se/nyheter/print/dagspress/article3835427.ece> (hämtat 2015-01-02)
- 17 Detta visar Häger i sin undersökning av journalisternas rapportering inför valet 2010.
- 18 Häger, s 54f.

- 19 Peter Hedström och Tim Müller
- 20 Kjell Magnusson
- 21 För en jämförelse om inställningen till invandring och mångkultur mellan aktiva i Svenska kyrkan och Frikyrkorna se Magnus Hagevis artikel, tabell 2, i denna antologi. Hagevi hänvisar till en Surveyundersökning som gjordes 2010.
- 22 För en mer utförlig diskussion om just denna fråga, se min artikel "Den 'tomma' demokratin och religion som dess väckelse".
- 23 *Vi väljer välfärd!*, s 18 samt punkten "Invandringspolitik"
- 24 Björn Ulvaeus, "Rör inte barnens 'Den blomstertid'".
- 25 För fördjupning rekommenderas Jan Eckerdals avhandling *Folkkyrkans kropp: Ecclesiologi i postsekulär belysning*, Artos Norma Bokförlag, 2012.
- 26 Se exempelvis Kajsa Ahlstrand (2006): *Enköpingsstudien*. Ingår i *Tradition, sammanhang och uppbrott*, Vol 5, 44-63

Bibeln och nationalismen

■ ■ ■ Vad har bibeln att säga om nationalism? Frågan är både vag och anakronistisk¹; vag därför att nationalism kan betyda så många saker, anakronistisk därför att begreppet ”nationalism” inte fanns på bibelns tid. Inte desto mindre kommer jag använda frågan som utgångspunkt för ett studium av de olika attityder till ”nationalism” som finns i bibelns texter. För detta syfte kan vi förstå ”nationalism” så här: nationalism är när en *etnisk grupp* anser att de har *en gemensam kultur* (till exempel religion och språk) och *ett landområde* som tillhör dem.

I Svenska kyrkan anser den stora majoriteten av de kyrkligt aktiva att kyrkan ska bejaka mötet mellan olika kulturer, men ett antal Sverigedemokrater som engagerat sig i kyrkopolitiken har förespråkat att Svenska kyrkan i egenskap av *folkkyrka* ska inta en ”fosterlandsvänlig” position.² I denna debatt har förespråkare för en etniskt gränsöverskridande kyrka ofta använt sig av olika bibeltexter för att motivera sin hållning,³ men även Sverigedemokraternas chefsideolog och för närvarande gruppleddare i riksdagen, Mattias Karlsson, har anfört ett antal bibeltexter för att hävda att det är en god kristen attityd att vara ”fosterlandsvänlig”.⁴ Båda sidor av debatten tycker sig alltså se stöd för just sin hållning i bibeln. Hur kan det bli så här? Åtminstone ett av skälen är att båda sidor har

studerat bibeln som helhet undermåligt och istället plockat ett fåtal bibelpassager som passar just dem utan att försöka brottas med helhetsbilden. Att måla en sådan komplex helhetsbild är syftet med denna essä.

Mänsklighetens tragiska splittring

I den mytiska urhistorien i Första Mosebok 1–11 berättas hur mänskligheten gått från ett gott till ett stukat tillstånd. I skapelseberättelsen skildras hur människan skapas till ett enda släkte ”till Guds avbild” som får uppdraget ”uppfyll jorden” (1 Mos 1:26–28). Gud såg att detta ”var mycket gott” (v. 31). En enda mänsklighet får alltså i uppdrag att sprida sig över jorden. Därefter följer dock en serie av tragiska händelser som skadar människans relationer till både Gud och varandra. Människan försöker bli som Gud genom att äta av kunskapens träd, varpå Gud som motdrag stänger ute dem ur Edens lustgård (1 Mos 3). Den okränkbara gränsen mellan himmelskt och mänskligt luckras åter upp när ”Guds söner” (änglar) gör människornas döttrar med barn, vilket får till följd att ”ondskan på jorden var stor” (1 Mos 6:1–5). Gud kontrar åter med en brutalt radikal åtgärd och dränker hela mänskligheten utom Noa och hans familj i en enorm flod, men lovar sedan att aldrig mer göra så (1 Mos 6–9). Till sist får vi ta del av berättelsen om hur män-

niskorna åter vill nå Guds position genom att bygga Babels torn ända upp till himmelen. Guds åtgärd denna gång är att splittra människorna genom att ge dem olika språk och sprida dem över hela jorden (1 Mos 11:1–10).

Förespråkarna för apartheid-systemet i Sydafrika (och nu även SD:s Mattias Karlsson⁵) läste ofta berättelsen om Babels torn som ett bevis på att det är Guds vilja att mänskligheten ska bestå av tydligt avskilda folk.⁶ Att läsa bibeltexten så är dock att missförstå hela urhistorien eftersom den egentligen skildrar mänsklighetens tragik. Gud skapar allt gott, inklusive en enda mänsklighet, men hybris och en serie missdåd leder till att Gud tvingas ta till åtgärden att splittra mänskligheten. Moderna framstegsorienterade människor blir kanske provocerade av att Gud framställs som en gud som är mot samarbete och innovationsanda, men för en antik läsare var det nog lättare att uppfatta berättelsens moraliska poäng att det är djupt opassande för människor att undergräva skillnaden mellan gudomligt och mänskligt. För dessa läsare var det troligen rimligt att Gud är tvungen att stoppa detta brott mot den kosmiska ordningen. Därmed framställer berättelsen om Babels torn inte Guds avsedda skapelseordning utan den berättar med mytens uttryckssätt om hur mänskligheten hamnat i det tragiska tillståndet att vara uppsplittrad i olika folk. Om vi läser berättelsen om Babels torn i ljuset av hela urhistorien så blir det alltså tydligt att den redaktör⁷ som komponerande 1 Mos 1–11 knappast ville förmedla att en mänsklighet splittrad i olika folkslag skulle vara något eftersträvansvärt.

Det utvalda folket

Direkt efter urhistorien får vi läsa om hur Gud väljer ut Abram (som senare får namnet Abraham) till att bli stamfader för ett stort folk (1 Mos 12:1–3). I denna text kan vi se en

basal form av nationalism. Abraham ska bli ett ”folk” och de ska få ett ”land” (v. 1–2). Gud ska stå på deras sida och andra folk ska bli behandlade av Gud såsom de behandlar Abrams folk (v. 3). Hela Första Mosebok skildrar sedan hur Gud skyddar Abraham, Isak och Jakob i ur och skur.

Samtidigt berättas om de olika grannfolkens ursprung (till exempel 1 Mos 10; 13:1–10; 19:30–38; 21:8–21; 25:1–6; 36). Gemensamt för många av dessa berättelser är att de olika grannfolkens stamfäder på ett eller annat sätt är släkt med Israels folk. Till exempel blir Esau stamfader till edoméerna (1 Mos 36:9). Många av dessa berättelser var nog tänkta till att främja en fredlig hållning till de olika grannfolken, men vissa berättelser har som funktion att berätta varför Israel inte ska beblanda sig med ett visst folkslag. Den mest slående berättelsen är den om hur Lots döttrar våldför sig på sin druckne fader för att bli med barn och som ett resultat föder moabiternas och ammoniternas stamfäder (1 Mos 19:30–38). Två hatade fiendefolk (jfr Dom 10:8–9; 2 Sam 10:6; 2 Kung 24:2; 2 Krön 20:1) tillmättes därmed ett skamligt ursprung. Enligt 5 Mos 23:3–7 påbjuder Gud att hans folk inte får beblanda sig med moabiter och edomiter, men att det går bra att låta edoméer och egyptier ansluta sig till folket.

Folkmord för att skydda det utvalda folket

I vissa gammaltestamentliga texter rättfärdigas folkmord. I berättelsen om uttåget ur Egypten dräper Guds ängel alla förstfödda egyptiska söner (2 Mos 12:29). På ett sätt är detta Guds sätt att tvinga Farao att släppa det israeliska folket (2 Mos 12:31), men samtidigt så är det Gud själv som förhärdar Faraos hjärta till att börja med, så att folket inte släpps förrän Egyptens söner dödas (2 Mos 4:21; 7:3; 11:9). På så sätt straffar Gud hela det egyptiska folket kollektivt för vad det gjort

mot Israel. Eftersom Egypten dödat israeliska söner (2 Mos 1:15–16) måste egyptiska söner dö. Detta är ett exempel på hur ett helt folk ses som kollektivt skyldigt. De egyptiska spädbarnen var ju minst lika oskyldiga som de israeliska, tänker vi i vår individualistiska tidsålder, men de första läsarna av denna text, som var mer kollektivistiskt sinnade än vår tids människor, kunde nog uppskatta den poetiska rättvisan i att egyptierna fick igen med samma mynt.

Berättelserna om de folkmord som begås när folket ska erövra sitt land efter slaveriet i Egypten framstår som ännu grövre ur vår tids perspektiv. Vid flera tillfällen berättas om hur alla människor i hela städer och folk dödas. I de flesta berättelser om folkmord sägs det utan ytterligare förklaring att ett visst folkslag ska dödas – även kvinnor och barn, ibland till och med boskap – för att de ”vigts åt förintelse” (5 Mos 2:32–35; 3:3–7; Jos 6; 1 Sam 15). Läser man berättelserna i sitt sammanhang blir det tydligt att dessa folkmord är en del av en militärkampanj för att erövra land. En etnocentrisk⁸ attityd framträder – vårt folk är viktigare än andra folk.

I 4 Mos 31:1–18 får vi också en glimt av ytterligare en motivering till dessa folkmord när Mose blir upprörd över att hans män inte avrättat midjaniternas kvinnor. ”Det var ju de som ... lockade israeliterna att vara trolösa mot Herren” (v. 16). Motivet bakom folkmorden tycks alltså i just detta fall vara att förhindra kulturellt inflytande som leder till att folket överger sin trohet mot Gud. Trohet mot Gud är i sin tur kopplad till löftet om landet i flera texter. Framför allt tolkas den babyloniska fångenskapen, när eliten i Juda förs i exil efter att landet erövrats av babylonierna, som Guds straff för att de inte varit trogna mot Gud utan dyrkat andra folks gudar (till exempel 5 Mos 29–30; 1 Kung 9:4–7; Jer 13:7–17; 44:1–8; Hes 5–10).

Detta sätt att resonera – ett folk med ett land och en Gud – har förvisso vissa likheter med nutida sekulär nationalism. En viktig skillnad är dock att i det bibliska tänkandet så är det varken folket eller landet som står i centrum, utan förbundstroheten mot Gud.

Att gifta sig med andra folks kvinnor

Flera texter i Gamla testamentet ifrågasätter det lämpliga i giftermål med andra folks kvinnor. Enligt 1 Kung 11:1–4 förleds kung Salomo till avgudadyrkan på grund av sina många utländska hustrur. Kung Achavs feniciska hustru Isebel ses som ett av de främsta skälen till att Achav inför avgudadyrkan i Nordriket (1 Kung 16:30–31; 21:25–26).

När folket ska erövra landet efter slaveriet i Egypten förbjuds det att gifta sig med människor från de folk som fördrivs, för att folket inte ska påverkas till avgudadyrkan (2 Mos 34:15–16; 5 Mos 7:3–7; Jos 23:11–13). Dock tillåts israeliska män att ta sig en kvinnlig krigsfånge till hustru i 5 Mos 21:10–13.⁹

Den mest långtgående texten i bibeln i detta avseende är dock skildringen i Esra 10 om hur de judiska män som kommit hem från exilen i Babylon inser att de ”handlat trolöst mot vår Gud” (v. 2) genom att ta sig utländska hustrur. ”Bryt med folken i landet och med de främmande kvinnorna!” uppmanar Esra männen i folket (v. 11). För att stoppa ”Guds glödande vrede” (v. 14) skiljer sig sedan männen från sina utländska hustrur och förskjuter till och med sina barn som de fått med dem (v. 44). Endast ett fåtal motsatte sig detta i den nationalistiska anda som rådde (v. 15; jfr Mal 2:13–16).

Det finns dock en bok i bibeln som tycks protestera mot tonläget i Esra 10, nämligen Ruts bok, som är en berättelse om en moabitisk kvinna som följer den judiska kvinnan Noomi till Juda och som där gifter sig med en judisk man. Moabiterna var, såsom

vi diskuterat ovan, ett av de folkslag som judarna inte fick beblanda sig med enligt flera andra bibeltexter. Rut vill assimileras helt till det nya landets religion och etniska identitet när hon följer med Noomi från Moab till Juda: ”Ditt folk är mitt folk, och din Gud är min Gud”, säger Rut till Noomi (Rut 1:16). Berättelsens slutknorr är att det barn som Rut föder välkomnas som ett judiskt barn (Rut 4:13–17), och i de allra sista verserna får vi veta att Ruts son Oved med tiden blir farfar till ingen mindre än den store kung David (Rut 4:17–21). Forskare är inte överens om hur gammal Ruts bok är, men ett vanligt förslag är att boken fick sin slutliga form någon gång efter exilen, även om den baseras på en mycket äldre berättelse. I så fall skulle Ruts bok i sin slutliga form kunna vara ett debattinlägg mot politiken att skilja sig från utländska hustrur. Vi måste dock konstatera att i så fall argumenterar Ruts bok för att Rut förtjänar sin plats i det judiska folket genom att låta sin moabitiska identitet och kultur bli oviktig. Det är alltså fråga om assimilation mer än om integration, även om Rut aldrig explicit avsäger sig sin moabitiska identitet.¹⁰ Man skulle alltså kunna hävda att Rut anpassar sig på det sätt som Sverigedemokraterna vill att invandrare ska anpassa sig. Därmed är berättelsen om Rut inte helt oproblematiserad att använda i vår tid, trots att den vill propagera för att det går bra att gifta sig med utländska hustrur.

Världens ende Gud som bryr sig om alla folk

När babylonierna erövrade Juda och förde bort den judiska eliten i fångenskap 587 f.Kr. uppstod en svår teologisk kris. Gud hade ju lovat att skydda Jerusalem och Davidsätten. Vi kan tänka oss att de bortförda övervägde möjligheten att Babylons gudar är starkare än Israels gud. Men istället drog man en annan teologisk slutsats: den babyloniska fångenskapen är Guds straff för folkets otrohet

(se diskussion ovan), inte andra gudars seger över Israels Gud. I förexilska bibeltexter förutsätts ibland att andra gudar existerar, men inte bör dyrkas (till exempel Ps 82:1; 138:1). Under och efter exilen så växer det dock fram en tydligt monoteistisk teologi som säger att de andra gudarna inte finns. Framför allt de delar av Jesaja som skrevs under exilen¹¹ är väldigt tydliga med att Gud är den ende Gud som existerar: ”Jag är Herren, ingen annan finns, ingen är Gud utom jag. . . . Jag är Herren, ingen annan finns” (Jes 45:5–6; jfr Jes 44:8; 45:21; 46:9).

Men om Gud är den ende guden, kan det då verkligen vara så att Gud bara bryr sig om sitt utvalda folk? Eller bryr sig Gud om andra folk också? Den bok i Gamla testamentet som allra tydligast gör upp med tanken på att Gud bara skulle bry sig om sitt utvalda folk är Jona bok. Jona är profet och en parodi på en judisk nationalist. Jona vägrar att profetera dom över Nineve, men Gud tvingar honom, bland annat genom att låta honom ligga i en stor fisks buk. När Jona så till slut predikar dom över Nineve omvänder sig hela staden från sin ondska och Gud beslutar att inte straffa staden. Jona blir då oerhört sur på Gud för att han inte straffar Nineve. ”Herre, var det inte det jag trodde redan där hemma? Det var därför jag ville fly till Tarshish förra gången. Jag visste ju att du är en nådig och barmhärtig Gud, sen till vrede och rik på kärlek, beredd att ångra det onda du hotat med. Så ta mitt liv, Herre, det är bättre för mig att dö än att leva” (Jona 4:2–3). Guds svar till Jona är berättelsens slutord: ”Du bekymrar dig för ett träd . . . Skulle då inte jag bekymra mig om Nineve, den stora staden, där det bor över 120.000 människor...?” (Jona 4:10–11). Om Gud är hela världens Gud så vill Gud ge alla folk en chans, även när de är onda, är berättelsens sensmoral.

Åter till Jesaja. I de delar av Jesaja som är skrivna efter exilen finns ett par visioner om

den goda framtiden som inkluderar även ”främlingar” (icke-judar) i Guds förbund. Främlingen kommer att vara välkommen att ansluta sig till folket och offra i templet (Jes 56:1–8). Gud ska samla alla folk till Jerusalem och icke-judar ska till och med få blir präster och leviter (Jes 66:18–21). Dessa visioner tycks vara skrivna som ett alternativ till andra visioner av den goda framtiden, där det judiska folket ska triumfera över andra folk (till exempel Joel 3; Ob 16–21; Sak 14). Man kan tänka sig att denna vision av den goda framtiden är följden av en reflektion över att Gud – den ende guden enligt andra passager i Jesaja (se ovan) – rimligen måste vara alla folks gud.

Kristendomen enligt Matteus:

en universell sorts judendom för alla folk

Den som läser Nya testamentet inser rätt snart att de första kristna inte såg sig som en helt ny religion, skild från judendomen, utan som en fortsättning på Guds förbund med sitt utvalda folk. När man tänker efter så är detta inte så konstigt. De första kristna var judar och de såg Kristus som förverkligandet av Gamla testamentets löften.

Evangelierna ger oss bilden av att Jesus främst predikade Guds rike för andra judar. Galiléen, där Jesus rörde sig mest, var dock under första århundradet bebott av flera olika etniska grupper, så Jesus träffade rimligen även icke-judar. Berättelsen om hur Jesus möter en ”syrisk-fenikisk” (enligt Markus) eller ”kananeisk” (enligt Matteus) kvinna finns med i både Markus- och Matteusevangeliet (Mark 7:24–30; Matt 15:21–28). I Matteus version blir brottningen med frågan om icke-judens tillgång till himmelriket¹² allra tydligast. Matteus kallar kvinnan troligen ”kananeisk” just eftersom kanaanéerna är ett av Israels fiendefolk i Gamla testamentet. När kvinnan ber Jesus om hjälp med sin demonbesatta dotter svarar Jesus först alltigenom etno-

centriskt: ”Jag har inte blivit sänd till andra än de förlorade fåren av Israels folk” (Matt 15:24). Men kvinnan står på sig och argumenterar att om ”barnen” (judarna) inte vill ha så kan väl ”hundarna” (icke-judarna) få hjälp. Då ändrar sig Jesus och berömmar hennes tro och hjälper hennes dotter. Detta är den enda bevarade berättelsen om Jesus där han faktiskt ändrar sig.

Även när Jesus möter en romersk officer är det officerens tro som får Jesus att hjälpa honom (Matt 8:5–13; Luk 7:1–10). I Matteus version av berättelsen så kontrasteras den icke-judiske officerens tro tydligt med judarnas icke-tro, och Jesus drar slutsatsen: ”Jag säger er att många skall komma från öster och väster och ligga till bords med Abraham och Isak och Jakob i himmelriket. Men rikets egna barn skall kastas ut i mörkret utanför. Där skall man gråta och skära tänder” (Matt 8:11–12). Detta kan låta närmast judefientligt så här 2.000 år senare, men vi måste komma ihåg att detta är skrivet av kristna judar som brottas med frågan om varför inte alla judar kommer till tro och vad de ska göra med de icke-judar som kommer till tro. Matteusevangeliet, som är skrivet av och för judiska kristna, kommer till slutsatsen att etnisk tillhörighet inte längre är det viktigaste kriteriet, utan tro, och då kan det otänkbara hända – att icke-judar inkluderas och judar exkluderas ur himmelriket.

Frågan om att inkludera icke-judarna bearbetas genom hela Matteusevangeliet. Redan i den inledande släkttavlan syns detta (Matt 1:1–17). Matteus nämner vid fyra tillfällen mödrar, trots att konventionen för släkttavlor var att bara fäderna skulle nämnas. Tre av dessa kvinnor är av icke-judiskt ursprung: Rachav, Rut, och ”Urias hustru” (Batseba). Matteus antyder redan här att icke-judar varit en del av Guds historiska handlande som lett fram till Jesu födelse. När Jesus föds är det icke-judiska österländska stjärntydare

som först förstår vem Jesus är. När Jesus kostfästs tycks det judiska folket samfällt ha fördömt honom (Matt 27:24–25). Den enda som förstår att Jesus är ”Guds son” när Jesus dör är en romersk officer (Matt 27:54). Berättelserna om den kananeiska kvinnan och den romerska officeren har vi redan diskuterat. Det finns alltså en rörelse av ökat motstånd från det judiska folket, främst eliten, som går parallellt med flera exempel på tro från icke-judar genom hela Matteusevangeliet. Därför är det ingen överraskning att Jesus enligt Matteusevangeliet vid sin uppståndelse befäller sina lärjungar att göra ”alla folk till lärjungar” (Matt 28:19).

Matteus i kyrkans historia

När kristendomen blev större än judendomen så glömde man snabbt bort att Matteus såg Jesu förkunnelse om himmelriket som en expansion av det judiska förbundet till att inkludera alla folk. Istället började man tolka juden Jesu kritik av andra judar som inte ville ta emot himmelriket som en kritik av judendomen i sig, trots att det för Matteus var självklart att himmelriket var fortsättningen på Guds handlande med sitt förbundsfolk. Detta ledde till att evangeliet kunde användas för att motivera judeförföljelse på ett sätt som Matteus aldrig avsåg.

Enligt Matteusevangeliet innebär himmelriket en avetnifiering¹³ av judendomen, där alla folk inbjuds till Guds förbund. Jesus förkunnar enligt Matteus himmelriket som ett förverkligande av Guds förbund (Matt 26:26–28), inklusive lagarna i Moseböckerna (Matt 5:17–48). Evangeliet är troligen skrivet runt slutet av första århundradet, en tid då andelen icke-judar blivit allt större i den framväxande kristendomen, och då judiska kristna allt oftare blev ifrågasatta av andra judar för att de tillhörde en rörelse som menade att andra folk skulle inkluderas i Guds förbund. För Matteus blir det därför ett vik-

tigt teologiskt problem att motivera varför icke-judar ska få bli Jesu lärjungar och vara del av himmelriket. Han svarar på sin fråga genom att berätta om icke-judars tro i mötet med Jesus och genom att samtidigt berätta om den judiska elitens motstånd mot Jesu förkunnelse.

Kristendomen enligt Paulus: en ny skapelse där etniska gränser är oviktiga

Paulus, vars brev är de allra tidigaste kristna texter som bevarats, kämpar med frågan om varför icke-judar inte ska behöva bli judar för att få kunna bli kristna. Galaterbrevet skriver han med anledning av att flera församlingar i regionen Galatien blivit övertygade om att de måste omskära sig och bli judar för att kunna bli kristna (Gal 5:1–12). Det vill säga, de har övertygats om att de måste byta etnisk tillhörighet för att få del av frälsningen i Kristus. Paulus för en mycket mångfacetterad och engagerad argumentation mot detta och jag kommer här bara att lyfta fram den mest grundläggande aspekten av hans tankeätt. För Paulus är Kristus början på en ny och omvälvande fas i historien, ett nytt tillstånd bortom de ordningar som rått hittills. Kristi död och uppståndelse räddar människan från ”den nuvarande onda tidsåldern” (Gal 1:3) och gör henne till en ”ny skapelse” (Gal 6:15). Därför har omskärelse (det vill säga det judiska tecknet på etnisk tillhörighet) ”ingen betydelse” (6:14). Det är därför Paulus kan utbrista:

Alla är ni nämligen genom tron Guds söner, i Kristus Jesus. Är ni döpta in i Kristus har ni också iklätt er Kristus. *Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna.* Alla är ni ett i Kristus Jesus. Men om ni tillhör Kristus är ni också avkomlingar till Abraham och arvtagare enligt löftet. (Gal 3:26–29, min kursivering)

Paulus är kanske inspirerad av visionerna i Jesaja om hur alla folkslag i den yttersta tiden ska inkluderas och välkomnas till tempelkulten (se diskussion ovan). Övertygelsen om att Guds handlande med mänskligheten är i en ny fas där etniska gränser inte längre gäller är mycket central för Paulus. Församlingen ska vara en gemenskap där människor av olika folkslag kan äta tillsammans (Gal 2:11–17) och dela sin gemensamma tro ”i Kristus” (Gal 3:26).

Kristendomen enligt Apostlagärningarna: en kyrka som förenar alla folk

Enligt Apostlagärningarna börjar kyrkan i Jerusalem och rör sig ut mot hela världen. Denna rörelse är både geografisk och teologisk. Samtidigt som Apostlagärningarna berättar om hur den kristna kyrkan börjar med judar och med tiden når allt fler folk och regioner, så sker i berättelsens form en teologisk reflektion över hur kyrkan upphäver etniska gränser.

Vi börjar med pingstundret (Apg 2). När lärjungarna fylls av helig Ande och börjar ”tala andra tungomål” (Apg 2:4) sker ett under: alla som är där hör ”just sitt språk talas” (Apg 2:6). Även om det inte sägs rätt ut, så är det många forskare som menar att detta under är menat som en vink till berättelsen om Babels torn. Babels torn splittrade tragiskt alla folkslag så att de inte kunde förstå varandra (se diskussion i början av denna text), men pingstens under enar mirakulöst alla folkslag genom att de alla tilltalas på sitt eget språk.

Några kapitel senare får vi den första berättelsen om en icke-jude som kommer till tro och låter döpa sig (Apg 8:26–39). Filippos möter ”en etiopier som var mäktig hov Eunuck hos kandake, den etiopiska drottningen” (Apg 8:27). Att mannen som Filippus döper är både icke-jude och eunuck är av stor symbolisk betydelse. Dessa två kategorier var

nämigen normalt uteslutna från tempelkulten, men profetian i Jesaja 56:1–7 om hur alla folk en dag ska få ”sluta sig till Herren” nämner att både ”främlingen” och ”den snöpte” är välkomna (Jes 56:3). Apostlagärningarna försöker alltså troligen berätta för oss att Jesajas vision om en tid när alla folk ska bjudas in till gudsfolket är på väg att bli verklighet.

Sakta men säkert inser kyrkans ledare Petrus att Gud vill att icke-judar ska välkomnas och övertygar sedan även resten av församlingen i Jerusalem att så är fallet (Apg 10–15). Det avgörande tecknet som övertygar alla är att den romerske officeren Cornelius och hans hushåll får del av helig Ande och börjar tala i tungor (Apg 10:44–47; 11:13–18). Därefter beslutar kyrkomötet i Jerusalem att icke-judar inte måste omskära sig (det vill säga bli judar) för att kunna få del av frälsningen (Apg 15).

Avslutningsvis, i vår genomgång av Apostlagärningarna återvänder vi till Mattias Karlssons bibelstudium. I Apostlagärningarna 17:26 står det: ”Han [det vill säga Gud] har fastställt bestämda tider för dem [det vill säga folken] och de gränser inom vilka de skall bo”. Karlsson rycker ut denna vers ur Apostlagärningarnas sammanhang för att argumentera för att kyrkan bör vara för bevarandet av nationella gränser.¹⁴ Karlssons bibelläsning bortser från att juden Paulus säger detta i ett tal där han vill inbjuda greker i Athen till att bli en del av kyrkan. Det vill säga, talets syfte är att bjuda in över etniska gränser. Syftet med det uttalande som Karlsson citerar är att lyfta fram Guds makt över hela mänskligheten, inte att cementera etniska gränser. Det blir väldigt tydligt om man läser versen i sitt sammanhang (Apg 17:15–34). Läser man hela Apostlagärningarna, såsom vi gjort i detta studium, är det mer än tydligt att kyrkan framställs som en rörelse som upphäver och överskrider etniska gränser. Dessutom är det väldigt historielöst

av Karlsson att inte reflektera över vad som hänt med gränser och etniska konstellationer runt Medelhavet under de 2.000 år som förflutit sedan Apostlagärningarna skrevs. Nationella gränser och föreställningar om folkslag har förändrats om och om igen, så det är knappast meningsfullt att ta Paulus uttalande som ett faktapåstående om olika folkslags oföränderliga territoriella gränser.

Kristendomen, etnisk tillhörighet och staten enligt Nya testamentet

Sammanfattningsvis så kan vi se hur den framväxande kristendomen, såsom den skildras i både Matteusevangeliet, Paulus brev, och Apostlagärningarna (och andra nytestamentliga texter), är en avetnificerande rörelse, som öppnar upp en gemenskap som är ämnad att sträcka sig tvärs över etniska gränser.

Därför är det knappast överraskande att den nytestamentliga kristendomen inte allierar sig med någon stat eller någon etnisk tillhörighet. Relationen till statsmakten är på det stora hela ansträngd i den tidigkristna rörelsen. I vissa texter uppmanas de kristna att göra det som den romerska staten kräver av dem samt respektera lag och ordning, främst för att inte provocera i onödan och för att visa att de kristna är goda människor (Rom 13:1–6; Tit 3:1–7; 1 Pet 2:13–15). I Uppenbarelseboken framställs dock den romerska staten som allierad med Satan själv, en monstruös förtryckare av den kristna kyrkan som kristna inte får ge efter för (till exempel Upp 13, 17–18). Det finns inte en tillstymmelse till tanke på att kyrkan skulle kunna ha som syfte att bidra till en nationell identitet i Nya testamentet, såsom många nationalistiska rörelser runt omkring i det nutida Europa vill att kyrkan ska fungera.

Avslutande bibelteologisk reflektion

Såsom vi har sett så är bibeln rätt så spretig i sin attityd till etnicitet. Rent religions-

historiskt är det knappast förvånande att en samling texter som tillkommit under lång tid uttrycker en stor mängd attityder. Bibelteologiskt så är detta dock en fråga som måste hanteras. Hur kan kyrkan, som ser bibelns texter som normerande, komma fram till en hållbar teologi om etnicitet i dialog med bibelns texter?

I ena ändan av spektret har vi problematiskt etnocentriska texter, som motiverar folkmord i syfte att erövra ett landområde åt det utvalda folket, liksom förskjutande av sin egen familj i syfte att hålla folket troget sin Gud. I andra ändan har vi texter som problematiserar denna etnocentriska attityd på olika sätt, utifrån grundtanken att Gud, som är hela världens Gud, väl ändå borde bry sig om alla människor. Det är inte bara Nya utan också Gamla testamentet som problematiserar föreställningen om en Gud som främst finns till för ett folk och att detta folk inte får blandas med andra folk. I vårt studium har vi sett hur bibelns texter tycks vara i dialog med varandra så att en text blir ett svar till en annan.

Bibelteologiskt kan vi hantera detta antingen som en gradvis uppenbarelse eller som en dialog mellan olika kompletterande attityder. Om vi hanterar det som en gradvis uppenbarelse så ser vi i bibeltexterna hur universalismen med tiden segrar över etnocentrismen i både judiskt och kristet tänkande. (Om man följer judendomens utveckling från biblisk till rabbinsk tid, det vill säga från Gamla testamentets tillkomst ända till medeltiden, så kan vi se hur judendomen utvecklar tanken på att Gud bryr sig om och vill frälsa människor av alla folkslag ännu mer, men det hinner vi inte gå in på här.)

Detta anser jag vara en alltigenom positiv teologisk utveckling genom historien. Dock kan tanken på en gradvis uppenbarelse problematiseras. Det blir frestande att framställa historien som att kristendomens universa-

lism är botemedlet mot judendomens etnocentrism. Då är steget inte långt till så kallad ”ersättningsteologi”, där kristendomen anses ersätta judendomen, som då inte längre har något existensberättigande. Genom kristendomens historia har ersättningsteologi alldeles för ofta använts för att motivera förtryck och förföljelse av judar. Här är det viktigt att påminna sig om att både judendomen och kristendomen parallellt, men på olika sätt, utvecklar den teologiska tanken på att Gud vill rädda alla människor. Det är också viktigt att minnas att den nytestamentliga huvudlinjen¹⁵ är att kristendomen inte ersätter utan expanderar judendomen, vilket gör det svårt att hävda ersättningsteologi på basis av Nya testamentet.

Inom kristendomen tar universalismen sig uttryck i att alla folk är inbjudna till Kristus och att de etniska gränserna inte ska vara relevanta i kyrkan. Däremot finns ingen tanke inom Nya testamentet på att acceptera religiös pluralism i den meningen att det skulle vara lika okej att dyrka hedniska gudar som att dyrka den judisk-kristne guden. Att tillbe avgudar ses lika negativt i Nya som i Gamla testamentet. När Nya testamentet skrevs var kristendomen en liten religiös minoritet i en mångreligiös värld, som kämpade för sitt existensberättigande och som blev ifrågasatt av andra grupper. I en sådan situation var farhågor om att man kanske själva en dag skulle kunna komma att bli förtryckande mot andra en icke-fråga. Istället var det största bekymret att motivera de som blivit kristna att hålla fast vid sin tro.

Inom judendomen tar sig den universalism som formuleras under rabbinsk tid inte uttrycket att alla folk ska bli en del av förbundet. Snarare håller man fast vid att judarna är det utvalda förbundsfolket, men betonar att Guds omsorg och vilja att frälsa sträcker sig även till icke-judar. En icke-jude behöver enligt rabbinsk judendom inte bli jude för att få

del av det eviga livet, utan för andra folkslag räcker det hålla sig till de så kallade ”noakidiska lagarna” som gäller för alla folk.¹⁶ Det viktigaste noakidiska budet är att inte dyrka andra gudar än Gud.

Varken judisk eller kristen universalism förespråkar alltså religiös pluralism, men båda gör upp med etnocentrism på olika sätt. Varken nytestamentlig kristendom eller rabbinsk judendom hävdar att staten ska framtvunga ett religiöst homogent samhälle. I Gamla testamentet skildras ibland hur man försöker skapa det religiöst homogena samhället med tvång och militärt våld (se även 1 Mack 2:44–48), och i medeltida kristendom så allierar sig kyrka och kungamakter ofta för att framtvunga ett religiöst enhetligt samhälle. Detta sker dock inte i nytestamentlig kristendom och rabbinsk judendom. Detta beror på att såväl nytestamentlig kristendom som rabbinsk judendom är starkt ifrågasatta av statsmakten och i första hand kämpar för rätten att existera. I den situationen är tanken på att alliera sig med någon världslig makt inte särskilt intressant, och det finns i det läget egentligen inget behov av att skriva fram en teologi för att undvika att den egna tron skulle kunna bli förtryckande mot andra religiösa praktiker. Vi måste alltså konstatera att den kristna bibeln inte ger oss färdiga svar på hur kyrkan ska agera när den inte längre är en förtryckt minoritet utan en del av makten.

Ett alternativ till att se spänningarna i bibeln som en utveckling från något sämre till något bättre är, som nämndes tidigare, att se spänningarna som kompletterande. Då skulle den etnocentriska och den universalistiska hållningen på något sätt komplettera varandra på ett givande sätt, såsom till exempel tanken på Jesu mänsklighet och Jesu gudomlighet kompletterar varandra. Jag har dock svårt att se något positivt komma ur de etnocentriska attityder bibeln emellanåt ger uttryck för. Bibeln själv ger ju en hel del ex-

empel på vilka fruktansvärda konsekvenser etnocentrism och nationalism kan leda till. Möjligen skulle man kunna finna något som är värt att tillvarata i vår allmänmänniskliga igenkänning av den subjektiva upplevelsen att Gud står på just "vår/min" sida. Människor som har en positiv relation till Gud hoppas ju ofta på att Gud ska skydda och favorisera just dem. Jag själv anser dock att en fotbollsspelare som ber "må det bästa laget vinna" har nått en mer mogen tro än den som ber "må mitt lag vinna till varje pris". Jag har alltså svårt att se något kreativt uppstå ur spänningen mellan dessa båda attityder, utan ser hellre den framväxande universalismen inom nytestamentlig kristendom och rabbinisk judendom som en positiv teologisk utveckling.

Ett försiktigt försök till normativ slutsats

Slutligen några korta ord om hur resultatet av detta studium skulle kunna tillämpas av kyrkor i Sverige på 2000-talet. De svenska kyrkornas situation idag är att de varken är en del av den sekulära majoritetskulturen eller en förtryckt minoritet. Kyrkans situation i Sverige idag skiljer sig alltså från den första kyrkans, eftersom kyrkan inte är förtryckt av statsmakten. Men å andra sidan är kyrkans situation i det sekulariserade Sverige inte heller den som den var under en lång del av kyrkans historia, där kyrkan ingick i majoritetskulturen och därför lätt kunde alliera sig med världsliga makter. Kyrkan – inklusive Svenska kyrkan¹⁷ – är idag en minoritetsrörelse, och på så sätt är kyrkans situation idag mer lik den tidiga kyrkans än den var för tvåhundra år sedan.

I en sådan situation föreslår jag att en lämplig tillämpning av nytestamentlig teologi är att bejaka kyrkans etniskt gränsöverskridande karaktär, såsom den beskrivs i Nya testamentet. Som torde ha blivit mer än tydligt i resonemangen ovan, så är den tidiga kyrkan en avetnifierande rörelse som gör upp

med etnocentrism och strävar efter en församlingsgemenskap där etnisk tillhörighet inte längre ska vara av vikt. Paulus vision för församlingen är lokala församlingar med olika etniska grupper i *samma* lokala församling och *samma* gudstjänst, vilket även är vår tids kyrkas uppdrag att eftersträva. I en sådan kyrka finns det inget utrymme att se sig själv som en del av ett nationellt identitetsbygge. Varje idé om olika kyrkor för olika etniska grupper är en återgång till den situation som Paulus kämpar för att upphäva i Galaterbrevet.

Detta gränsöverskridande tog sig i Nya testamentet formen av evangelisation, och jag anser att kyrkan även idag kan fortsätta vara evangeliserande och inbjudande till alla folk. Kyrkans uppdrag är att förkunna och förverkliga det glada budskapet om Guds omsorg om oss människor genom Jesus Kristus för alla etniska grupper. Kyrkan kan dock aldrig gå från att vara inbjudande till att vara påbjudande. En brist i nytestamentlig teologi är (såsom konstaterats ovan) att den aldrig riktigt tar tag i frågan om vad den ska göra om den blir majoritetsreligion i ett visst samhälle, så under den del av historien där kyrkan hade stor makt gjorde den sig om och om igen skyldig till att uppmuntra våld, krig, och övergrepp mot bland annat judar, muslimer, och oliktankande grupper av kristna. Men varken Jesus eller den tidiga kyrkan hade några maktmedel att ta till för att göra Guds rike och församlingen till en del av majoritetssamhällets institutioner. Därför kunde kyrkan inte heller inta en förtryckande inställning till andra livsåskådningar och religioner, bara inbjuda människor att tro på Jesus Kristus som frälsare. Detta arbetssätt i den tidiga kyrkan står i bjärt kontrast till vissa (Obs! inte alla) gammaltestamentliga texters våldsbejakande nationalism. Vår tids kyrka har tack och lov åter framtogs den påbjudande makten och kan inget annat än att vara inbjudande i nytestamentlig anda.

De första kristna var en minoritet inom judendomen som slogs underifrån för sina övertygelser. Därför uttalas ibland skarp kritik mot andra grenar av judendomen i Nya testamentet, som kyrkan genom historien allt för ofta tagit som intäkt för judeförföljelse. Idag är kyrkan inte en minoritet inom ju-

dendomen, så den behöver inte slåss underifrån för sin rätt att existera. Kyrkan ser sig idag som något annat än judendomen, om än med rötter i judendomen. Därför finns inga skäl för vår tids kyrka att upprepa de första kristnas polemik, som ju var en meningsstrid inifrån judendomen, inte utifrån. ■

Noter

- 1 "Anakronism" är att tillämpa tankemönster från en tidsepok på en annan tidsepok där detta tankemönster inte finns.
- 2 Läs gärna Jan Eckerdals analys av varför Sverigedemokraterna känner sig befryndade med just Svenska kyrkan i "Ungkyrkligt budskap vänds upp och ner", *Svenska Dagbladet* 31 maj 2010, http://www.svd.se/kultur/understrecktet/ungkyrkligt-budskap-vands-upp-och-ner_4783607.svd (access-datum 19 dec 2014). Svenska kyrkans problem finns implicit redan i namnet "Svenska kyrkan", istället för till exempel "Svenska lutherska kyrkan", som om man är någon slags normal-kyrka för Sverige och det svenska. De flesta andra kyrkor i Sverige har aldrig definierat sig som "folkkyrka" och har därför inte samma problem med att kyrka och nation kan associeras.
- 3 Till exempel Daniel Calero Davyt som för Stockholms stifts talan i "Därför säger vi nej till rasism", <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=647541> (access-datum 19 dec 2014).
- 4 "Identitetsdebatten: Slutet eller en ny början för fädernas kyrka?", 6 apr 2012, <http://sdkarlsson.wordpress.com/2012/04/06/identitetsdebatten-slutet-eller-en-ny-borjan-for-fadernas-kyrka/> (access-datum 19 dec 2014).
- 5 Se not 4.
- 6 Ellen van Wolde, "Apartheid in Genesis and/or its Readers", ss. 12–28 i N. Schreurs och T. Plastow (red.), *Juxtaposing Contexts: Doing Contextual Theology in South Africa and the Netherlands* (Cluster: Capetown, 2003).
- 7 De flesta forskare anser att 1 Mos 1–11 är baserat på många olika traditioner som en redaktör sedan vävt ihop till en berättelse med ett sammanhängande teologiskt budskap.
- 8 "Etnocentrism" kallas attityder där ett folkslag anser sig vara viktigare än andra folkslag. Man kan också kalla det "etnocentrism" att döma andra folks kulturella vanor utifrån sina egna värderingar. Här avser jag dock tendensen att värdera sin egen folkgrupp högre än andra.
- 9 Vi upprörs så klart av själva idén att bara "ta" sig en hustru, men kvinnor hade tyvärr ofta väldigt lite inflytande över sina livsöden i antiken. Att ta krigsfångar som slavar eller hustrur var vanligt förekommande, inte bara ibland judar utan även bland andra folk.
- 10 Sociologer som analyserar invandrades anpassning till sitt nya samhälle skiljer ofta på "isolation" (ingen anpassning utan man försöker skydda sig från den nya kulturens inflytande), "assimilation" (total anpassning och försök att identifiera sig helt med sitt nya land) och "integration" (anpassning till det nya landet utan att glömma sin etniska identitet och kultur). De flesta svenska politiska partier använder ordet "integration" i sin invandringspolitik, men SD använder sig av "assimilation" för att beskriva hur de vill att invandrare ska anpassa sig till svensk kultur.

- 11 De flesta forskare anser numera att Jesaja är en bok som kommit till under mycket lång tid. De tidigaste texterna är redan från 700-talet f.Kr när Assyrierna hotade Juda, andra texter är skrivna under den babyloniska fångenskapen på 500-talen, och ytterligare andra på 400-talet f.Kr. när de återvänt från exilen.
- 12 Matteus skriver "himmelriket" medan övriga Nya testamentet använder "Guds rike". Termerna har dock samma betydelse.
- 13 I en del engelskspråkig forskning används ordet "de-ethnification" för att beteckna att kristendomen tar bort det etniska elementet ur judendomens förståelse av förbundsfolket. "Avetnifiering" är en direktöversättning av detta ord.
- 14 Se fotnot 4.
- 15 Undantaget är Hebreerbrevet, som menar att det nya förbundet i Kristus ersatt det gamla mosaiska underlägsna förbundet (till exempel Heb 8).
- 16 Du kan läsa mer om de noakidiska lagarna i t.ex. "Laws, Noachian" i *JewishEncyclopedia.com*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9679-laws-noachian>. (Access-datum 2014-01-06).
- 17 Visserligen är 65 % av Sveriges befolkning medlemmar i Svenska kyrkan, men majoriteten av dessa medlemmar har ett ytterst begränsat engagemang. I praktisk mening bör därför även Svenska kyrkan betraktas som en minoritetsrörelse.

Nationalism och mänsklig värdighet i Sverige och i Ryssland

■ ■ ■ Redan vid bildandet av den Europeiska Unionen fanns det en förväntan om ett integrerat Europa som skulle transcendera olika kulturer och språk. En sådan vision skulle innebära ett gradvist nedmonterande av nationalstaten och dess konsekvenser.¹ Även om den europeiska tanken fortskrider och utvecklas bland en majoritet av Europas länder ser vi samtidigt en nyvaknande nationalism med en ökande provinsialism och en större vilja att hålla samman nation och stat, och som förhåller sig kritisk till den Europeiska Unionen och hela den europeiska tanken. Två exempel på en sådan nyvaknad nationalism är revitaliseringen av den ryska nationen som förbinder kyrka, stat och nation i en närmast helig allians samt Sverigedemokraternas försök att väcka liv i och ge ett innehåll till en socialkonservativ ideologi.² I båda fallen finns det starka likheter med den tidiga fascismen innan den fick våldsamma drag. I den följande genomgången avser jag att lyfta fram grunddragen i den rörelse som går under namnet *Russkiy Mir*, med utgångspunkt i det Ryska folkets världsråd och stiftelsen *Russkiy Mir*, samt utgå från Sverigedemokraternas principprogram från 2011 vad gäller den svenska rörelsen.

Värde och värdighet

Förhållandet mellan värde och värdighet, samt värde och rättigheter, är två centrala

teman såväl inom den ryska nationalistiska rörelsen som inom den svenska. I FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna slås det i första paragrafen fast att människan är jämlik i värdighet men samtidigt talas det om en värdighet som alla människor har rätt till. Den svenska översättningen av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna löser problematiken genom att översätta *dignity* till värde istället för värdighet. Det gör det enklare att tala om att människan har ett okränkbart *värde* med samma rättigheter till att leva ett *värdigt* liv.³ I Sverigedemokraternas (SD:s) principprogram från 2011 blir förhållandet mellan värde och rättigheter problematiskt:

Varje människa har ett grundläggande och okränkbart värde och varje människa har rätt till frihet, självbestämmande, trygghet, gemenskap samt de basala andliga och materiella grundförutsättningar som krävs för att kunna leva ett värdigt liv. Ett alltför ensidigt rättighetstänkande kan dock vara destruktivt för samhällsutvecklingen och därför måste rättigheterna också vägas upp av skyldigheter. Utan skyldigheter kan inga rättigheter upprätthållas. Den som åberopar sina rättigheter ska också vara medveten om sina skyldigheter gentemot sig själv och andra. Vi är alla ansvariga för våra egna handlingar och conse-

kvenserna av dessa. Den som inte uppfyller sina skyldigheter bör därför vara medveten om att denne därmed också kan förlora någon av sina rättigheter. Skyldigheten att följa demokratiskt stiftade lagar betraktar vi som central i sammanhanget.⁴

Det här resonemanget avviker kraftigt från FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. I deklarationen är rättigheterna intimt förbundna med människans värdighet, som i sin tur är förbundet med människans okränkbara värde. Dessa rättigheter är således inte något som man kan förlora, eftersom dessa är direkt förbundna med möjligheten till att leva ett värdigt liv som inte kan förnekas någon med mindre än att man gör våld på människans okränkbara värde.⁵ Det innebär till exempel att en människa visserligen kan förlora sin frihet på grund av brott men har ändå kvar rätten till ett värdigt liv, utan summariska rättegångar eller ett ovärdigt bemötande i fängelserna.⁶

Uppluckringen mellan värdighet och rättighet gör att det också är möjligt för Sverigedemokraterna att frånta någon ett svenskt medborgarskap trots att det anges tydligt i FN:s deklarations femtonde paragraf att "[v]ar och en har rätt till en nationalitet".⁷

På ett liknande sätt kan vi se att man inom den ryska nationalistiska rörelsen gör en liknande åtskillnad mellan värde och rättighet, som i sin tur grundar sig på distinktionen mellan värde och värdighet. Alla människor, fastslår den ryska *Deklarationen om mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet* från 2006, är skapade med samma värde, men värdighet är något man måste uppnå:⁸

Det är genom att göra goda [ting] som människan vinner sin värdighet. Vi skiljer således mellan människans värde och värdighet. Värde är något givet medan värdighet uppnår man.⁹

Den här distinktionen mellan värde och värdighet gör att de mänskliga rättigheterna relativiseras. De har inte ett absolut värde utan måste ställas i relation till gemenskapens mål, vilket också framträder tydligt i den ryska *Deklarationen*:

Det finns värden som inte är mindre än mänskliga rättigheter. Dessa är tro, moral, det heliga, moderlandet. När helst dessa värden kommer i konflikt med förverkligandet av de mänskliga rättigheterna så är det samhällets och statens och lagens uppgift att bringa dem i harmoni med varandra.¹⁰

Deklarationen uttrycker dock en tydlig konflikt mellan å ena sidan dessa traditionella värden och de mänskliga rättigheterna:

Det är oacceptabelt att, i strävan efter de mänskliga rättigheterna, förtrycka tro och moralisk tradition, förolämpa religiösa och nationella känslor, åsamka skada på heliga ting och platser, [och] riskera moderlandet.¹¹

Konflikten handlar om den enskildes integritet och kollektivets integritet. Dessa har en jämlik status i den ryska *Deklarationen*, medan FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna anger att den enskildes rättigheter har företräde framför kollektivets rättigheter som istället har en skyldighet att tillförsäkra individen hans eller hennes rättigheter för att kunna leva ett värdigt liv.¹² Den ryska ortodoxa kyrkans utrikeschef, Metropolit Kirill, numera patriark, förstärkte konflikten ytterligare vid sitt tal i anslutning till den ryska deklarationen:

Å andra sidan, så åser vi hur – med hjälp av de mänskliga rättigheterna – en täckelse läggs över lögnen, och hur man sårar religiösa och nationella känslor. Utöver detta så integreras idéer med de mänskliga rättigheterna steg för

steg som inte är acceptabla inte bara för kristna utan allmänt för de som har en traditionell moralisk förståelse av människan.¹³

Metropolit Kirill ville också göra en distinktion mellan den offentliga arenan och den privata sfären. På den offentliga arenan skall majoritetens vilja gälla och enskilda subkulturers vilja skall begränsas.¹⁴ Vidare är det tydligt att metropoliten såg ett förfall inom internationell lag som ryssarna behövde ta spjärn emot:

Olyckligtvis så utvecklas samtida internationell lag i riktning mot att pådyvla åsikter från olika minoriteter på majoriteten av mänskligheten. [...] I den privata sfären så måste friheten att göra moraliska val vara så fullständig som möjligt. [...] Dock kan, på den offentliga arenan, endast de värderingar få stöd och spridas som stöds av majoriteten av folket.¹⁵

Såväl i Sverigedemokraternas principprogram från 2011 som i Ryska världsrådets deklARATION om de mänskliga rättigheterna finner vi således att man erkänner människans okränkbara värde, men i diskussionen om människans rättigheter till ett värdigt liv så framträder en skillnad mot FN:s deklARATION som bland de ryska nationella strömningarna anses stödja subkulturer, och hos Sverigedemokraterna anses äventyra den nationella sammanhållningen.

Förhållandet mellan människovärde och mänskliga rättigheter är central för att förstå uppkomsten och anledningen till varför vi har de mänskliga rättigheterna. Om rättigheterna inte är förankrade i ett okränkbart människovärde riskerar rättigheterna att bli relativiserade i förhållande till majoriteten eller de som anses företräda majoriteten, vilket just de mänskliga rättigheterna avser att förhindra. Vägen mot ett totalitärt samhälle börjar med att rättigheter avsedda att för-

hindra att enskildas värdighet kränks ställs i relation till majoritetens intresse. Majoritetens intresse idealiseras sedan i förskönande bilder eller modeller, som varken kan prövas eller diskuteras mot en objektiv verklighet. Det medför att det uppstår en metodologisk alienering där minoritetens intresse framstår som en avvikelse från normalitet och ett hot mot den modell som uttrycker majoritetens intresse. Utifrån en föreställd hotbild ersätts rationalitet med emotionella vädjanden, som i sin förlängning kan motivera våld och även skräckpropaganda.¹⁶

Kultur och nation

Om vi betecknar frågan om människovärde och rättigheter som den ena axeln som väcker debatt och diskussion när nationalistiska strömningar får nytt liv i samhället så är kultur och nation den andra axeln. I SD:s principprogram är basen för deras kultursyn kritiken av mångkulturalismen:

I vår tolkning är begreppet mångkulturalism synonymt med den politiska idén om att det är positivt för ett samhälle att inom sig rymma en mängd olika nationella kulturer, sakna en överordnad majoritetskultur och att aktivt arbeta för att invandrargrupper skall bevara sin ursprungliga kultur och identitet.¹⁷

Alternativet till mångkulturalism menar Sverigedemokraterna vara vad de kallar gemensamhetsskapande assimilationspolitik:

Vårt alternativ till mångkulturalismen är en återgång till en gemensamhetsskapande assimilationspolitik liknande den som rådde i landet fram till år 1975, där målsättningen är att invandrare skall ta seden dit de kommer och på sikt överge sina ursprungliga kulturer och identiteter för att istället bli en del av den svenska nationen. Kärnan i assimilationstanken är att slå fast att den svenska staten inte är ett kultu-

rellt vakuum och att den svenska nationens kultur i kraft av sin historia, med undantag endast för de nationella minoriteterna, är överordnad andra nationers kulturer inom den svenska statens område. Som en logisk konsekvens av detta skall allt statligt och kommunalt stöd som syftar till att invandrare skall bevara och stärka sina ursprungliga kulturer och identiteter dras in. Parallellt med detta skall stödet till bevarandet och levandegörandet av det svenska kulturarvet öka.¹⁸

Assimilationstanken bygger på tre förutsättningar. För det första att det finns ett tydligt geografiskt område, typ Sverige. För det andra att nationen i princip är avgränsad till detta geografiska område. För det tredje att denna nation innehar makten eller åtminstone har en tydlig möjlighet att inneha makten. Frånvaron av ett tydligt geografiskt område som avgränsar den ryska nationen gör att assimilationstanken inte har en framträdande plats i rysk nationalism. Istället framstår den ryska kulturen som unik och med möjligheter som saknas inom andra kulturer. På den internationella arenan framställs till exempel den ryska kulturen som en brygga mellan väst och islam för ökad förståelse och tolerans. Vid sitt tal under Forum för interreligiöst fredsarbete i Moskva den 13–14 november 2000, så sade den dåvarande Metropolit Kirill att Ryssland måste bygga på traditionella värderingar, men inkluderade i detta även islam, judendom och buddhism, men där den ryska kulturen har en förenande roll.¹⁹

Gemensamt för den svenska nationalistiska ideologin och den ryska är majoritetsanspråket, vilket innebär att majoriteten framstår som en garant för att bevara de mänskliga värderingar som utgör basen för ett sunt samhälle men också för demokratin. På samma sätt som hos det Ryska folkets världsråd finner vi i Sverigedemokraternas

principprogram att majoritetsanspråket är förknippat med att värna det sunda samhället, men till skillnad från det Ryska folkets världsråd så är majoritetsanspråket tydligt förknippat med ett folk hos Sverigedemokraterna. Det Ryska folkets världsråd anspelar istället på den ryska nationen som bärare av de sunda värden som framträder hos alla folk med ordning.²⁰ I Sverigedemokraternas principprogram utgör också mångkulturalismen det övergripande hotet, vilket för det Ryska folkets världsråd vore omöjligt att hävda mot bakgrund av att den ryska nationen ofta utgör en minoritet i andra länder. SD:s principprogram däremot för fram folkstyret i singularis som grunden för demokratin:

Den moderna demokratin har vuxit fram i intim symbios med nationalstaten. Demokrati betyder folkstyre och Sverigedemokraternas uppfattning är att man inte helt kan förbigå ordet ”folk” i begreppet folkstyre och att folkstyret i längden riskerar att bli mycket problematiskt att upprätthålla i en stat som bebos av flera folk, där det inte råder konsensus kring vilka som skall räknas till folket och där det kanske inte ens förekommer en gemensam arena för debatt eftersom invånarna i staten inte talar samma språk. Vi ser således förekomsten av en gemensam nationell och kulturell identitet bland befolkningen i staten som en av de mest grundläggande hörnstenarna i en stark och väl fungerande demokrati.²¹

Här är majoritetsanspråket tydligt förknippat med ett folk och där mångkulturalismen uppfattas som ett hot mot demokratin, som i sin tur är förknippat med ett folks styre. Individuella rättigheter, såsom mänskliga rättigheter, blir problematiska eftersom de också värnar minoriteters rättigheter, vilket i sin tur medför en mångkulturalism.

Den svenska nationen utgör således grundbulten i Sverigedemokraternas princippro-

gram för demokrati och samhällsbygge. Definitionen av nationen blir därför avgörande för Sverigedemokraternas ideologi. Till skillnad från nationalsocialismen finns det ingen rasistisk tanke, utan istället definierar man nationen utifrån lojalitet, språk och kultur:

Sverigedemokraterna definierar den svenska nationen i termer av lojalitet, gemensam identitet, gemensamt språk och gemensam kultur. Medlem av den svenska nationen kan man enligt vår uppfattning bli genom att antingen födas in i den eller genom att senare i livet aktivt välja att uppgå i den.²²

Den svenska nationen är så fundamental i Sverigedemokraternas principprogram att den motiverar såväl statens existens som dess viljeinriktning:

Sverigedemokraterna skiljer på medborgarskap i den svenska staten och tillhörighet till den svenska nationen, men anser samtidigt att alla medborgare oavsett nationstillhörighet skall vara lika inför lagen och ha samma rättigheter och skyldigheter.²³

Sverigedemokraterna anser att staten är nödvändig för att på ett effektivt sätt kunna administrera nationens inre liv, upprätthålla goda relationer med omvärlden och i kraft av sitt våldsmonopol skydda nationen mot inre och yttre hot.²⁴

I sitt idealtillstånd har staten inga egna intressen utan implementerar endast nationens vilja så som den kommer till uttryck i demokratiska val.²⁵

Statens existens motiveras utifrån administrationen av nationens inre liv, och man går så långt som att hävda att staten inte har någon egen vilja utan skall följa majoritetens vilja som är nationens.

Frånvaron av en rasistisk definition av nationen eller annan biologisk definition gör att Sverigedemokraterna är öppna för möjligheten att man kan inlemmas i nationen förutom att födas in i den, men man kan också förlora sin tillhörighet till den svenska nationen:

Som assimilerad till den svenska nationen räknar vi den med icke-svensk bakgrund som talar flytande svenska, uppfattar sig själv som svensk, lever i enlighet med den svenska kulturen, ser den svenska historien som sin egen och känner större lojalitet med den svenska nationen än med någon annan nation.²⁶

På samma sätt som den som är född in i en annan nation senare i livet kan bli en del av den svenska nationen menar vi också att man även som infödd svensk kan upphöra att vara en del av den svenska nationen genom att byta lojalitet, språk, identitet eller kultur.²⁷

Det övergripande kriteriet för att kunna beteckna sig som svensk tycks vara lojalitetsanspråket, det vill säga att man känner en större lojalitet med den svenska nationen än med någon annan nation.

I samband med det Ryska folkets världsråds regionala konferens i Tjumen angav Patriark Kirill principerna för det ryska samhällsbygget som inte går ut på att andra folk och religioner skall assimileras in i den ryska nationen. Tvärtom betonar patriarken istället det ryska folket som brobyggare, vilket dock förutsätter att det finns en grundläggande enhet inom det ryska folket samt mellan det ryska folket och den ryska staten. Utifrån dessa två grundläggande förutsättningar kan det ryska folket vara nyckeln till en förbrödring mellan flera folk och flera religioner:

Evangeliet säger: ”Varje rike som är splittrat blir ödelagt, och en stad eller en familj som är

splittrad kan inte bestå.” För att undvika denna katastrof inom oss själva, behöver vi identifiera tre utmaningar som utmanar detta råd. Dessa problem relaterar till varandra, och kan [tillsammans] utgöra en vertikal hierarki: 1. försäkra oss om enhet och samförstånd inom det ryska folket – utan denna ömsesidiga förståelse och enhet kan inte ömsesidig förståelse och enhet uppnås på internationell nivå; 2. försäkra oss om enheten mellan det ryska folket och den ryska staten, eftersom den ryska statens kollaps på tjugohundratalet grundlades av diverse externa faktorer och influenser vilket gjorde att det ryska folket kom i konflikt med sin egen stat; 3. försäkra oss om enhet och samförstånd mellan det ryska folket och andra brödrarfolk i vårt land.²⁸

Under Vladimir Putins ledning har arbetet med att bygga en rysk nation efter Sovjetunionens fall fortsatt och resulterade i att president Putin signerade det beslut som innebär att stiftelsen *Russkiy Mir* (Den ryska världen) uppstod 2007.²⁹ I den övergripande motiveringen för stiftelsen skriver man på sin webbsida:

Den ryska världen som fenomen har kommit i centrum för uppmärksamhet såväl inom akademiska kretsar som på den offentliga arenan. Den nyligen åstadkomna stabiliteten i Ryssland självt har gjort det möjligt att återuppta fokuset på den ryska världens betydelse och värderingar, och då inte bara för de som betraktar sig som deltagare i denna värld, utan för hela den moderna världen. Det är uppenbart att seriösa åtgärder behövs för att såväl främja det ryska språket som kulturen i dagens värld.³⁰

Förhållandet mellan rysk och svensk nationalism visavi andra världskrigets fascism

Likheterna med hur den tyska nationen skulle resa sig upp ur ruinerna efter första världs-

kriget och den retorik som man då använde är slående. I fallet med Ryssland handlar det om en nation som reser sig ur ruinerna efter ett imperium som byggdes på visionen om det fullkomligt rättvisa samhället. På samma sätt som tyskarna talade om en tysk värld, med det idiomatiska uttrycket *Deutsches Reich*, så använder sig Ryssland av begreppet *Russkiy Mir* som såväl betyder ”den ryska världen” som ”den ryska freden”, som lätt identifieras med ett imperium.³¹ Även om man vill göra en välvillig tolkning, så finns det en historisk bakgrund som är problematisk.

I tsarens Ryssland ansågs slaverna vara kristendomens beskyddare och ryssarna var slavernas beskyddare och slutligen var tsaren och kyrkan ryssarnas beskyddare. Detta motiverade såväl en vertikal hierarki som tanken om ett imperium.³² Stalin övertog denna form men ändrade så att slaverna blev kommunismens beskyddare och ryssarna i egenskap av det mest jämlika folket var slavernas beskyddare och slutligen så var Stalin ryssarnas beskyddare.³³ På samma sätt framträder nu visionen av ett enat Ryssland där den ryska nationen och den ryska staten stiger fram hand i hand ur ruinerna av det forna Sovjetunionen, och där det ryska folket och den ryska nationen är beskyddare av ett enat Ryssland som förenar de traditionella religionerna och de skilda nationer som en gång förenades av kommunismen. Tillsammans blir Patriark Kirill och President Putin symboler för denna nya era och beskyddare av det nya enade Ryssland.³⁴

Sverigedemokraternas vision skiljer sig dock markant från den ryska visionen eftersom man mer eller mindre avvisar tanken på de olika folkens förbrödring. Istället betonar man den svenska nationens överhet inom svenska statens territorium. Denna nation är beskyddare av de svaga och de utsatta och som i sin tur beskyddas av staten. Demokratins uppgift är att värna staten som ett uttryck för nationens vilja.

Båda visionerna har starka likheter med den utveckling som ägde rum efter första världskriget där den tyska nationen respektive den italienska blev bärare av nationalstaten. Mussolinis vision var i grund och botten en kritik av den begynnande globalisering som medförde att nationalstaten hotades av en begynnande mångfald av nationer som inte längre kunde begränsas till en enskild stats territorium.³⁵ I sitt tal till Italiens parlament gav han uttryck för denna kritik:

Vi förnekar er internationalism, eftersom den utgör en lyx som bara överklassen har råd med. Det arbetande folket är hopplöst bundna till sitt fosterlands stränder.³⁶

På samma sätt som Mussolini ville tilltala det arbetande folket så vill Sverigedemokraterna tilltala den svenska allmänheten som har byggt Sverige. Problemet är bara att begrepp som den svenska allmänheten, den svenska nationen eller gemene man/kvinna är godtyckliga begrepp som behöver definieras. Makten att definiera har ett pris som innebär att grundläggande rättigheter för att leva ett värdigt liv går förlorade till förmån för en enhetlig nationsbildning.³⁷

Nationalsocialismen byggde sin ideologi på första världskrigets förnedring av Tyskland där man tvingades till ett förödmjukande fredsfördrag. Den nationella tragedin var den motiverande kraften bakom den passion som nationalsocialisterna lyckades frammana hos det tyska folket. Dock var det samma passion, eller lojalitet för att använda ett annat begrepp, som fick utgöra skiljelinjen mellan den sanne tysken och förrädaren, och som i sin tur rättfärdigade övergrepp bortom allt förstånd.³⁸ I sitt magnum opus, *Mein Kampf*, framhäver Hitler tydligt betydelsen av en nationell passion:

En nations förbannelse kan bara vändas genom en storm av en flödande passion, men bara de

som är passionerade av sig själva kan uppbringa en passion hos andra.³⁹

På ett liknande sätt bygger den Ryska freden/världen på den tragedi som Sovjetunionens sammanbrott innebar. Å ena sidan innebar den en nyvunnen frihet för kyrkan och det ryska folket, men å andra sidan innebar den att man förlorade ett imperium där det ryska folket var kittet som höll samman imperiet och som framhöll det ryska folkets storhet. Det grundläggande motivet bakom *Russkiy Mir* tycks vara att återvinna det ryska folkets forna storhet, med kyrkan som en särskiljande symbol mellan det nya imperiet och det tidigare Sovjetriket. Lojaliteten mot kyrkan blir därigenom en lojalitet till det nya imperiet, och *Russkiy Mir* blir den vision som förkroppsligar imperiet, vilket medför att vi får en dikotomi mellan de som bekänner sig till den och de som ställer sig avvisande. I kris-tider och krigstider förstärks dikotomin och kan då resultera i våldsmanifestationer och skräckpropaganda.

Den ryska nationalismen har allt som egentligen behövs för att utvecklas till fascism och medföljande förtryck. Det enda som håller tillbaka den utvecklingen är den självkritik som ett relativt fritt samhälle ändå tillhandahåller. Om den friheten avsevärt begränsas så ökar sannolikheten för en destruktiv utveckling. Den svenska nationalismen saknar den drivkraft som skulle behövas för att utveckla fascistiska drag, åtminstone med ett fortsatt stöd från svenska folket, men en nationell kris skulle kunna förändra spelreglerna drastiskt, där en föreskriven passionerad lojalitet till den svenska nationen skulle skilja vän från fiende.

Alternativet till ovanstående nationalistiska rörelser är en vision där holistiska världsåskådningar inte tillåts dominera helheten. Istället måste vi lära oss att tillåta sinsemellan motsägelsefulla världsåskådningar att

leva sida vid sida. Enhetlig nationalism är en holistisk världsåskådning med samma kraft att förtrycka som om man endast skulle tilllåta en religion eller en ideologi och förtrycka alla andra. För det andra är det viktigt att skilja mellan de individuella rättigheterna som kan anses vara universella och de kollektiva rättigheterna som är bundna till den egna kulturen. De kollektiva rättigheterna är väsentliga men de individuella måste utgöra grunden. Teologin har dock en väsentlig roll att spela. I berättelsen om Maria av Betania som smörjer Jesu fötter framträder Judas som ifrågasätter Marias handlande. Varför kunde

hon inte gett pengarna till de fattiga i stället? Ja, vad är meningen med hennes handling? Svaret är att det finns ingen yttre mening för hennes handlande, utan istället är handlingen ett mål i sig självt, *entelecheia*. På samma sätt som kärlek inte kan instrumentaliserars så kan inte heller Marias handling instrumentaliserars. Handlingen vittnar om att människan är Guds avbild och som sådan kan hon inte användas för ett högre syfte. Utifrån ett sådant perspektiv har människan rätt till ett värdigt liv eftersom hon har ett okränkbart värde som består även om människan berövas sin frihet eller sina tillgångar. ■

Noter

- 1 För en diskussion om "transnational social space" och möjliga konsekvenser av detta se Rumford, Chris, 'European civil society or transnational social space? Conceptions of society in discourses of EU citizenship, governance and the democratic deficit: an emerging agenda', i *European Journal of Social Theory*, Vol. 6, No. 1, 2003, p. 25-44.
- 2 Jag väljer att analysera det Ryska folkets världsråd, 2006, 4-6 april, då man antog den ryska *Deklarationen om mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet*, och de kommentarer och tal som hölls i anslutning till denna. Det mesta av materialet från Ryska folkets världsråd finns tillgängligt på deras webbsida: <http://vrns.ru>. Vidare jämför jag med Sverigedemokraternas principprogram från 2011. Principprogrammet finns likaså tillgängligt på deras webbsida: http://sverigedemokraterna.se/wp-content/uploads/2013/08/principprogrammet2014_webb.pdf. Dessa två kan anses vara grundläggande källor för förståelsen av den mer officiella ryska nationalismen respektive den nya rörelsen inom Sverige för en parlamentariskt förankrad nynationalism.
- 3 För en diskussion om människovärde se Hedenius, Ingemar. *Om människovärde*. Sthlm: Bonniers, 1982.
- 4 Artikel 2 i principprogrammet, s 7.
- 5 För en diskussion om förhållandet värdighet och värde se Rudinsky, F. M., *Civil Human Rights in Russia: Modern Problems of Theory and Practice*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2008.
- 6 För en mer utförlig redogörelse för människovärdighetsprincipen se Monteiro, A. Reis, *Ethics of Human Rights*. Cham Heidelberg New York Dordrecht London: Springer International Publishing, 2014. Se särskilt ss. 199-326.
- 7 En officiell översättning och mer information finns tillgänglig på regeringens webbplats: <http://www.manskligarattigheter.se>
- 8 Deklarationen gjordes av det Ryska folkets världsråd 2006, 4-6 april, och finns tillgänglig på den Ryska ortodoxa kyrkans utrikesavdelnings webbplats på så väl ryska som engelska. För den ryska se <https://mospat.ru/archive/30728.htm>

- 9 Första stycket i deklARATIONEN.
- 10 Sjunde stycket i deklARATIONEN.
- 11 Sjunde stycket i deklARATIONEN.
- 12 Vad gäller de mänskliga rättigheternas epistemologi se Gewirth, Alan, 'The Epistemology of Human Rights', in *Social Philosophy and Policy*, Volume 1, Issue 2 (March 1984), ss. 1-24.
- 13 Talet finns tillgängligt på ryska hos Ryska ortodoxa kyrkans utrikesavdelning, se <https://mospat.ru/archive/30688.htm>. Talet finns tillgängligt på engelska hos den ryska nyhetsbyrån Interfax, se <http://www.interfax-religion.com/?act=documents&div=62>.
- 14 För en mer utförlig presentation av Patriark Kirills syn på mänskliga rättigheter se Mälksoo, Lauri, 'The Human Rights Concept of the Russian Orthodox Church and its Patriarch Kiril I: A Critical Appraisal', ss. 15-30, i *Russia and European Human-Rights Law: The Rise of the Civilization Argument*. Lauri Mälksoo (ed.). Leiden, Nederländerna: Koninlijke Brill NV, 2014.
- 15 Mälksoo, Lauri, 'The Human Rights Concept of the Russian Orthodox Church and its Patriarch Kiril I: A Critical Appraisal', ss. 15-30, i *Russia and European Human-Rights Law: The Rise of the Civilization Argument*. Lauri Mälksoo (ed.). Leiden, Nederländerna: Koninlijke Brill NV, 2014, s. 20. Min översättning till svenska.
- 16 För en diskussion om förhållandet mellan nationalism och fascism se Rainey, Lawrence S. & Gentile, Emilio, 'The Conquest of Modernity: From Modernist Nationalism to Fascism', i *Modernism/Modernity*, Volume 1, Number 3, September 1994, ss. 55-87.
- 17 Artikel 8 i principprogrammet, s.21.
- 18 Artikel 8 i principprogrammet, s.21.
- 19 Talet finns tillgängligt på ryska hos Ryska ortodoxa kyrkans utrikesavdelning, se <https://mospat.ru/archive/2000/11/nr011133/>.
- 20 Ryska ortodoxa kyrkans utrikeschef, Metropolit Hilarion av Volokalamsk höll ett tal vid en konferens i London som behandlade traditionella värderingar in en tid av globalisering; 'Christian Values in an Age of Globalization', Symposium i London, 21 februari 2014. Talet speglar den ryska nationalismens pånyttfödelse och dess betoning av traditionella värderingar som i sin tur är tänkta att skapa allianser mellan folk och religioner. Talet finns tillgängligt på engelska hos Ryska ortodoxa kyrkans utrikesavdelning, se <https://mospat.ru/en/2014/02/22/news98737/>.
- 21 Artikel 1 i principprogrammet, s.6.
- 22 Artikel 5 i principprogrammet, s.15.
- 23 Artikel 5 i principprogrammet, s.16.
- 24 Artikel 6 i principprogrammet, s.17.
- 25 Artikel 6 i principprogrammet, s.17.
- 26 Artikel 5 i principprogrammet, s.15.
- 27 Artikel 5 i principprogrammet, s.15.
- 28 Tal i samband med Ryska folkets världsråds regionala forum i Tjumen den 21 juni 2014.
- 29 Information om stiftelsen finns tillgänglig på <http://russkiymir.ru/en/fund/about.php>.
- 30 Min översättning av den inledande paragrafen om stiftelsen på <http://russkiymir.ru/en/fund/about.php>.
- 31 För en redogörelse för hur *Russkiy Mir* används inom rysk utrikespolitik se Curanovic, Alicja, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy: Keeping God on our Side*. New York, NY: Routledge, 2012. För en

- redogörelse för det Tredje riket se Evans, Richard J., *The Coming of the Third Reich: How the Nazis Destroyed Democracy and Seized Power in Germany*. London, UK: Penguin Books, 2012.
- 32 För uppkomsten av det ryska riket se Dvornik, Francis, *The Slavs in European History and Civilization*. The State University of New Jersey, NJ: Rutgers, 1962.
- 33 För den sociala konstruktionen av Ryssland och dess förelöpare Sovjetunionen se Clunan, Anne L., *The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity and Security Interests*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2009.
- 34 För en närmare redogörelse för relationen mellan stat och kyrka i Ryssland under Putins regering se Koesel, Karrie J, *Religion and Authoritarianism: Cooperation, Conflict, and the Consequences*. New York: Cambridge University Press, 2014. Se särskilt sidorna 117–156.
- 35 För en närmare redogörelse för Mussolinis ideologiska vägval se Gregor, James A. *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*. Berkley, Los Angeles and London: University of California Press, 1979.
- 36 Benito Mussolini, "Il Primo Discorso alla Camera", 21 juni 1921. Tryckt i Mussolini, Benito, *Scritti e Discorsi di Benito Mussolini II. La Rivoluzione Fascista (23 Marzo 1919-28 Ottobre 1922)*. Milano: Ulrico Hoepli Editore. Min översättning.
- 37 Se Bergen, Bernhard J., *The Banality of Evil: Hanna Arendt and "the Final Solution"*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1998.
- 38 Se Fischer, Conan, *The rise of the Nazis: Second Edition*. Manchester, UK & New York, NY: Manchester University Press, 2002.
- 39 Hitler, Adolf, *Mein Kampf*. München: Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf., 1938. Citatet återfinns under kapitel 3. Min översättning.

Samhällsförändringarna bakom radikala högerpopulistiska partier

■ ■ ■ Ett spöke går genom Europa – de radikala högerpopulistiska partiernas spöke. I nästan varje land utmanar dessa partier sina mer etablerade motsvarigheter. I den svenska väljarkåren har Sverigedemokraterna växt under 2000-talet. Varför är det så? I detta kapitel ger jag en beskrivning till varför radikala högerpopulistiska partier växt fram. Eftersom det som nu händer inom svensk politik inte är någon isolerad händelse som är unik för vårt land finns det anledning att reflektera över vilka samhällsförändringar som ligger bakom detta skeende.

Därför är avsikten i detta kapitel att beskriva de samhällsförändringar som ligger bakom radikala högerpopulistiska partiers framväxt med ett speciellt fokus på svensk politik.

Enligt min uppfattning är radikala högerpopulistpartier som Sverigedemokraterna resultatet av en samhällsförändring som egentligen är denna partifamiljs motsats. Jag menar att partier som Sverigedemokraterna radikaliserat nationalistiska, traditionella och auktoritära värderingar som genom olika samhällsförändringar tappat mark bland såväl medborgare som politisk elit. Auktoritära värderingar ifrågasätts i allt större utsträckning medan stödet för individualism, normkritik, gränslöshet, kosmopolitiska värderingar och miljöengagemang ökar. Denna samhällsförändring parat med Sverigedemo-

kraternas framväxt kan till en början synas som en paradox. Samhällsförändringen orsakar emellertid en motreaktion som resulterar i framväxandet av radikala högerpopulistpartier. Partier som Sverigedemokraterna stödjer sig på grupper vars värderingar är motsatta till den pågående samhällsförändringen då dessa grupper alltjämt innehar mer auktoritära värderingar.

I det följande kommer jag att först beskriva vad radikala högerpopulistpartier är, sedan lägger jag en teoretisk bakgrund där samhällsförändringar förklarar varför partifamiljen uppkommit för att sedan empiriskt beskriva dessa förändringar i svensk politik.

Vad är det för partifamilj?

Vad är radikala högerpopulistiska partier? Begreppet har lanserats av Cas Mudde, en av de ledande forskarna om denna partifamilj.¹ Han beskriver dessa partier som radikala, höger och populistiska.

Radikalismen baseras, enligt Mudde, på en exkluderande nationalism. Den utgår från tanken att det territorium som staten behärskar bebos av ett folk som uppfattas som en nation. Människor som är födda i detta territorium anses då ha en speciell rätt till denna statsbildning. Idealet är att staten ska innehålla en nation och vara en så kallad nationalstat. Element (personer såväl som idéer) som

inte hör till nationen uppfattas som ett hot mot idén om en nationalstat. Den exkluderande nationalismen motsätter sig pluralism, ett mångkulturellt samhälle och minoriteters rättigheter vilket leder till krav på stoppad eller kraftigt begränsad invandring. I den mån människor med utländsk bakgrund accepteras ska de assimileras till det som uppfattas vara den egna nationens kultur och normer (som ibland relateras till etnicitet eller religion).

Höger innebär inte att radikala högerpopulistpartier står för ökad marknadsekonomi och privatiseringar av offentlig sektor (ofta är det tvärtom). Istället använder Mudde höger för att peka på *auktoriära värderingar* och uppfattningen att det finns *naturliga skillnader mellan människor*. Radikala högerpopulistiska partier eftersträvar en nationell gemenskap med traditionella normer och klara auktoriteter. Brott mot dessa normer straffas hårt: lag och ordning är centralt. Dessa idéer kan betona familjen, begränsning av fri abort och hårdare straff.

Populism bygger på en berättelse om att det hederliga folket förts bakom ljuset av en korrupt och förljugen elit. Istället ska folkviljan (som radikala högerpopulistiska partier uppfattar sig företräda) alltid verkställas utan att ta hänsyn till sådant som medborgerliga rättigheter. Karl Loxbo exemplifierar populismen med att Sverigedemokraterna brukar klumpa ihop samtliga andra riksdagspartier och kalla dem för "sjuklövern": "en politiskt korrekt åsiktselit som står emot folkets strävan efter sanning och rättvisa".² Misstro mot myndigheter, missnöje med partier och politiker är olika varianter av en låg allmän tilltro till institutioner och individer som en stor del av partiernas anhängare också uppvisar.

Försvagade skiljelinjer och individualisering

Min teoretiska utgångspunkt berör den genomgripande samhällsförändring som kallas

för individualisering. Den kan relateras till tre epoker som här beskrivs som premodernitet, modernitet och postmodernitet. Under historiens lopp har olika händelser givet upphov till politiska konflikter som delat samhällen i olika grupper med skilda intressen. Dessa intressen representeras enligt den så kallade sociala skiljelinjemodellen av olika politiska partier.³ Tanken är att en samhällskonflikt leder till att det finns två olika samhällsgrupper med skilda intressen. Dessa intressen företräds av politiska partier. Detta beskrivs av statsvetare som en allians mellan ett politiskt parti – till exempel ett arbetarparti – och en väljargrupp – till exempel arbetare.

TRE TIDSEPOKER

Skiljelinjer, politiska konflikter och partisystem kan växla med samhällsutvecklingen. Liksom Ronald Inglehart, i den banbrytande boken *The Silent Revolution*, delar jag in samhällsutvecklingen i premodern, modern och postmodern tid.⁴

Liksom politiken i övriga Västeuropa baseras även svensk politik på en stat som kontrollerar ett territorium. De första politiska konflikterna inom staten är relaterade till dess tillkomst i *premodern tid*. Typiska politiska konflikter som emanerar ur premoderna tiden rör religionens roll i staten och språkstrider. Att konflikten har premodernt ursprung betyder dock inte att den är politisk inaktuell, utan bara att den har varit relevant under en lång tid. I många länder i Europa är alltså religion den viktigaste skiljelinjen, viktigare än till exempel klass.

Kristdemokratiska partier är typiska exempel som existerar på grundval av denna typ av konflikter.⁵

Under den *moderna tiden* (i detta fall ungefär från upplysningstiden till andra hälften av 1900-talet) domineras de politiska konflikterna av industrialiseringen och de är tydligt materiella.

Skillnader mellan stad och land, men framförallt mellan arbete och kapital är bas för de stora samhällskonflikterna. Substantiellt kan konflikterna gälla statens roll i samhällsekonomin, skattenivå och välfärdsstatens storlek och organisation. Typiska partier utifrån denna politiska konflikt är liberala, konservativa, socialdemokratiska och kommunistiska partier. Lite speciellt för Norden är förekomsten av så kallade bondepartier (Centerpartiet). I svensk politik menar många forskare att konflikten mellan arbete och kapital varit speciellt dominerande.

Detta innebär dels att konflikten mellan vänster och höger till mycket stor del anses representera denna konflikt, dels att vänsterhögerskalan uppfattas som mycket betydelsefull i svensk politik.⁶

Den *postmoderna tiden* tar vid där den moderna slutar och fortgår i ett postindustriellt kunskapssamhälle. De postmoderna politiska konflikterna är värdebaserade. Normer, miljöproblem, globalisering, identitet är knutet till för konflikten typiska värderingar. Inglehart poängterar att de är också mer konfliktfyllda jämfört med de dominerande konflikterna under den moderna tiden. Anledningen är att de postmoderna konflikterna är svåra att kompromissa om.

INDIVIDUALISERING

Det Inglehart betonar är att de postmoderna värderingarna är betydligt mer individualistiska än föregående tidsepokers. Individualisering beskriver en omfattande samhällsförändring som innebär att allt fler individer betonar sin självständighet i sociala relationer på bekostnad av kollektiv samhörighet.⁷ Inglehart framhäver att självförverkligande värderas allt högre medan offer och plikt värderas allt mindre.⁸ Till individualiseringen är bundet ett auktoritetsuppror: det är långt ifrån självklart att lyda myndigheter, kyrka eller att rätta in sig i en proklamerad hierarki.⁹

Tidigare samhörighet med individens omgivning – med kyrka, klass eller landsbygden – minskar i betydelse. Allt färre låter en enda identitet – till exempel att vara arbetare – genomsyra hela ens livsstil. Istället har människor ofta flera för dem viktiga identiteter samtidigt, till exempel kulturknutte, arkitekt, radhusägare, innebandyspelare, förälder och radikal. Jämfört med den moderna (för att inte tala om den premoderna) tiden, då individen uppfattade sig ha blivit tilldelad en bestämd roll i samhället, innebär individualisering att den postmoderna individen uppfattar en rörlighet mellan flera identiteter och en möjlighet att välja mellan olika livsstilar. Forskare beskriver det svenska samhället som ett av världens mest individualiserade.¹⁰

VÄRDEFÖRÄNDRING

Individualiseringen sker inte i ett vakuum, utan återspeglar den samhällsförändring som kännetecknar den postmoderna tiden. Inglehart noterar att den höga och omfattande välfärden samt den allt mer tilltagande sekulariseringen i Väst minskar betydelsen av flera av de konflikter som tidigare varit framträdande under modernismen. Andra samhällsförändringar påverkar också värdeförändringen. Staten (för att inte nämna *nationalstaten*) som auktoritet minskar i betydelse och globalisering och ekonomins internationalisering tar vid. En effekt av detta är ökad migration, bland annat av flyktingar. Den kommunikativa revolutionen som den digitala utvecklingen drivit fram (till exempel internet) utmanar betydelsen av gränser, bland annat de som stater sätter upp. Till detta kommer en kognitiv mobilisering med en allt mer välutbildad och kunnig befolkning.

Utifrån samhällsutvecklingen beskriver Inglehart värdeförändringar mellan generationer, en förändring som han kallar för en tyst revolution. Bakgrunden till värdeföränd-

ringen mellan generationerna beror på olika erfarenheter under livets mest formativa period (barn- och ungdomstiden). Denna socialisationshypotes kombineras med knapphetshypotesen: att de mänskliga behov som det råder brist på värderas högre än det som finns i överflöd. I generationer som växt upp under krig, arbetslöshet och utan ett utbyggt socialt skyddsnät tenderar människor att vara präglade att prioritera ekonomisk tillväxt, konsumtion, välfärd, lag och ordning samt säkerhet. De yngre generationer som växt upp i materiellt överflöd upplever som kollektivt inte samma omedelbara nytta av ytterligare materiell standardhöjning. Allt eftersom de äldre generationerna ersätts med yngre sker därför en förändring i riktning mot *libertära värden* (som Inglehart kallar för postmateriella): självförverkligande och individualism, normkritik, fria livsstilsval, medbestämmande samt god miljö.

Precis som förmoderna konflikter med religion i fokus kompletterades av moderna konflikter mellan olika ekonomiska intressen menar Inglehart att dessa nu kommer att kompletteras och delvis ersättas av postmoderna värdekonflikter. Han förbinder värdeförändringen till framväxten av nya skiljelinjer och nya partier – som gröna miljöpartier – eller i alla fall delvis förändrade partier – som gamla kommunistpartier. Samtidigt menar Inglehart att skillnaden mellan etablerade socialdemokratiska och borgerliga partier minskar.

Men frågan är vad som händer med dem som misstror individualiseringen, globaliseringen och statens minskade betydelse? Scott Flanagan håller med Inglehart att det skett en värdeförändring, men att Inglehart inte beaktat att en värdemässig skiljelinje innebär en konflikt mellan olika värden, så kallad *ny politik*.¹¹ Det finns samhällsgrupper som inte förändrar sina värderingar i libertär riktning, utan som bibehåller mer auktoritära idéer.

Enligt Flanagan står personer med libertära och auktoritära värden mot varandra i den postmoderna konflikten. De auktoritära värdena betonar nationell gemenskap med klara auktoriteter och traditionella normer och hårda straff för dem som bryter mot dem. Därmed pekar Flanagan på att värdeförändringen kan leda till en partipolitisk förändring som förutom libertära partier även innebär framväxten av radikala högerpopulistpartier på den auktoritära sidan av den värdebaserade skiljelinjen.

Jag anser att Flanagans idéer bör relateras till den beskrivning som Mudde gör av den efterfrågan som finns på radikala högerpopulistpartier i Europa. Han menar att det är fel att beskriva väljare som röstar på högerpopulistiska partier som det moderna samhällets förlorare (personer som drivs av okunskap, rädsla eller ekonomisk utsatthet) eller att det är ekonomiska kriser eller sociala problem som ger framgångarna för radikala högerpopulistiska partier. Istället menar han att radikala högerpopulistpartier företräder radikaliserade (någon skulle säga förvrängda) versioner av tankar som är vanliga i Västeuropa och som också kan återfinnas bland etablerade partier: folkstyre (exkluderande nationalism), konservatism (auktoritära värden) och demokrati (populism).¹² Loxbo framhäver att Muddes beskrivning i högsta grad är relevant för svenska förhållanden. Han menar att invandringskritik, hårdare straff för brottslingar och politisk misstro inte bara stöds av politiskt marginaliserade, utan har stort stöd i den svenska befolkningen.¹³

Jag menar att om forskarnas beskrivning av politikens och samhällets förändring under postmodernismen stämmer, bör framväxten av radikala högerpopulistpartier inte beskrivas utifrån en ökad främlingsfientlighet bland den svenska befolkningen. Istället bör det vara tvärtom: utbredningen av individualistiska och kosmopolitiska libertära

värderingar ökar bland många svenska medborgare. Men en del människor omfattar inte dessa libertära värderingar. Bland dessa sker då en politisk kontramobilisering i auktoritär riktning.

Frammarschen av radikala högerpopulistpartier är således en reaktion på förändrade värderingar bland befolkningen (och i elitgrupper) där allt fler innehar libertära värderingar.

I de kommande avsnitten ger jag exempel på dessa värdeförändringar i svensk politik för att därigenom förklara Sverigedemokraternas tillväxt i väljarkåren.

Stödet för flyktingmottagande

Den stora viktiga frågan för Sverigedemokraterna (och andra radikala högerpopulistiska partier) och de som röstar på dem är invandringspolitiken.¹⁴ Invandringskritik är central för de auktoritära värderingarna och den nationella gemenskap som partiet vill forma som skydd mot ökad individualisering och gränsöverskridande. Enligt Mudde är detta traditionella värden i Väst (inklusive Sverige). I så fall, argumenterar Loxbo, är det att förvänta att stödet för ett restriktivt flyktingmottagande är relativt stort.¹⁵ Inglehart och Flanagan hävdar dock att det skett en värdeförändring i Väst (speciellt i Sverige) i mer individualistisk riktning. I så fall menar jag att andelen som stödjer restriktivt flyktingmottagande borde minska över tid, låt vara utifrån en relativt hög nivå av invandringskritik. Förvisso kan en sådan allmän tendens utmanas av tillfälliga periodeffekter. Dessa kan bero på att en plötslig ökning av ankommande flyktingar eller att ett eller flera partier agerar med olika utspel i frågor som rör migrations- eller integrationspolitiken. Detta bör dock inte förta den allmänna trenden: en relativt stor andel av svenska folket vill minska flyktingmottagandet och denna andel minskar över tid.

I figur 1 redovisas andelen svenska väljare som är kritiska till flyktingmottagande och motsvarande andel som är positiv. Det är svaren på två enkätfrågor som redovisas. Den första är en tidserie för perioden 1987-1999 där svarspersonerna angett vad de tycker om påståendet ”Ta emot fler flyktingar i Sverige” och den andra är en tidsserie 1990-2014 där svarspersonerna tagit ställning till påståendet ”Ta emot färre flyktingar i Sverige”. I figur 1 redovisas andelen som anger respektive förslag som bra eller dåligt. Personer uppfattas som invandringskritiska om de svarat att det är ett dåligt förslag att ta emot fler flyktingar och att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar. Invandringspositiva är de som svarat det motsatta.

Precis som Loxbo noterat är det en stor övervikt för invandringskritisk opinion gentemot den invandringspositiva. Men – som forskaren Marie Demker tidigare redovisat – andelen svenskar som är invandringskritiska minskar medan andelen invandringspositiva ökar.¹⁶ I stora drag bekräftar således opinionsutvecklingen det Mudde och Loxbo gör gällande, men också den värdeförändring som bland annat Inglehart och Flanagan framhåller. Den traditionella opinionen är kritisk till invandring (auktoritär), men stödet för den minskar (ökat stöd för libertära värden).

Det är dock värt att notera att de stora minskningarna har skett från ett måttillfälle – runt 1990 – då den invandringskritiska opinionen tillfälligt var på topp. Detta framgår i stora drag som en tillfällig periodeffekt. Under denna tid ökar svenskt flyktingmottagande, främst på grund av inbördeskriget i det sönderfallande Jugoslavien. Flyktingmottagandet sker under stor inrikespolitisk debatt. Den 13 december 1989 fattar den socialdemokratiska regeringen det så kallade Luciabeslutet som innebär en skärpning av de svenska villkoren för asyl. Där-

med tycks frågan politiseras på väljarnivå och den invandringskritiska opinionen förstärks påtagligt 1988–1990. Inför riksdagsvalet kampanjar Ny Demokrati på ett delvis invandringskritiskt program. Detta kritiseras (minns valnatten 1991 när folkpartiledaren Bengt Westerberg dramatiskt reste sig ur soffan och gick ut från studion i protest mot att ledarna för Ny Demokrati kom in). Den borgerliga regeringen upphäver sedan Luciabeslutet. Vid denna tid härjar också Lasermannen som skjuter elva personer (varav en dör) med utländsk bakgrund i Stockholm och Uppsala.

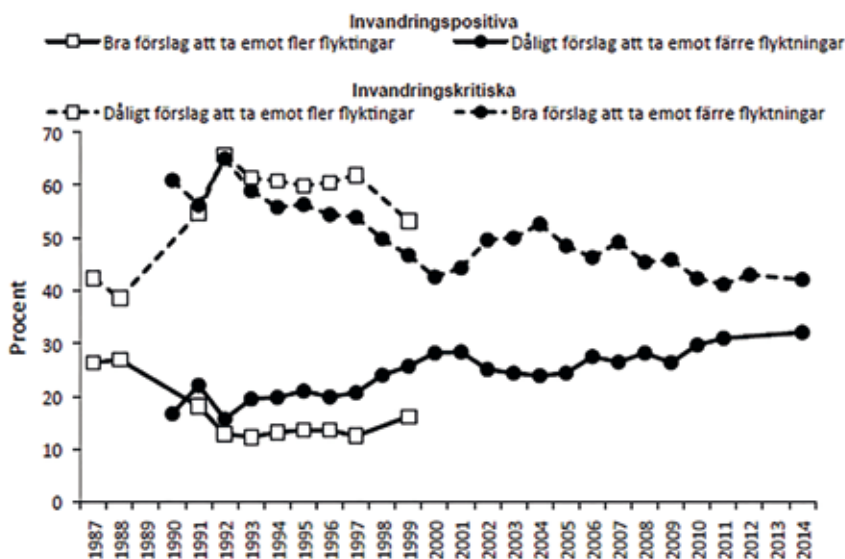
Nästa uppgång för den invandringskritiska opinionen sker i samband med Folkpartiets utspel om obligatoriskt språktest vid ansökan om svenskt medborgarskap 2002. I sak tog

dock Folkpartiets förslag inte upp frågan om antalet flyktingar, utan inriktade sig istället på integrationsfrågorna. Någon omfattande uppgång för den invandringskritiska opinionen i samband med Sverigedemokraternas framgångar (från 2006 och framåt) är dock svårt att notera.

Det finns således en del som tyder på en svagt avtagande invandringskritisk opinion, med största undantaget under 1990-talet då den invandringskritiska opinionen var osedvanligt omfattande. Anledningen till detta kan vara olika händelser, framförallt olika partiets politiska förslag.

Opinion består inte bara av åsiktens riktning (om individen anser något är bra eller dåligt), utan även av hur betydelsefull frågan uppfattas vara. Om invandringsfrågan upp-

Figur 1: Svenska folket ställningstagande till att ta emot fler respektive färre flyktingar i Sverige 1987–2014 (procent).

Kommentar: Data är från SOM-institutet, Göteborgs universitet och Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet. Svaretpersonerna tar ställning till förslagen "Ta emot fler flyktingar i Sverige" och "Ta emot färre flyktingar i Sverige". För båda dessa förslag har det varit möjligt att svara "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" och "mycket dåligt förslag". De som svarat mycket och ganska bra förslag har slagits samman i en kategori som kallas "bra förslag" och de som svarat ganska eller mycket dåligt förslag har slagits samman i "dåligt förslag". De som svarat "varken bra eller dåligt förslag" redovisas ej i figuren. Ytterligare en mät punkt kan redovisas för förslaget att ta emot fler flyktingar. År 2011 anger 23 procent att förslaget är bra och 44 procent att förslaget är dåligt.

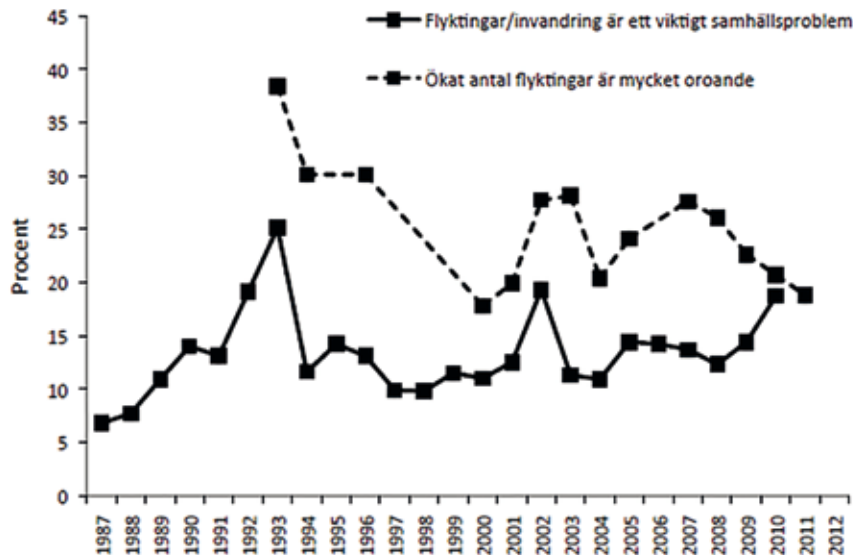
fattas som viktigare eller oviktigare är också en opinionsförändring. Likaså kan oron för ökat antal flyktingar öka eller minska över tid. Svaren på två frågor som mer fokuserar på invandringsfrågans betydelse presenteras i figur 2. Den beskriver andelen som tycker att invandring och/eller flyktingar är ett viktigt samhällsproblem samt andelen som tycker att ökade antalet flyktingar är mycket oroande. Notera att de som tycker att en fråga är ett viktigt samhällsproblem både kan vara invandringspositiva och -kritiska. Bland dem som anser att frågan är ett viktigt samhällsproblem överväger dock andelen som är invandringskritiska.

Om flyktingar och invandring uppfattas som ett viktigt samhällsproblem verkar i stor

utsträckning bero på om det finns något parti som agerar i frågan. När frågan vid några mätillfällen uppfattas som ett viktigt samhällsproblem verkar den snart tappa i betydelse. Undantaget dessa tillfällen är frågans betydelse relativt konstant.

Åren före Luciabeslutet 1989 framgår det att invandringsfrågan inte var politiserad. När andelen som svarat att invandring och/eller flyktingar är ett viktigt samhällsproblem studeras är det endast 7–8 procent som tycker att det är ett viktigt samhällsproblem före 1989. Efter Luciabeslutet fördubblas andelen som anger flyktingar/invandring som ett viktigt samhällsproblem. Med bland annat Ny Demokratis intåg i riksdagen politiseras frågan ytterligare vilket resulterar i en topp på

Figur 2: Flyktingar och/eller invandring är ett viktigt samhällsproblem 1987–2010 samt antalet flyktingar är mycket oroande 1993–2012 (procent).

Kommentar: Data är från SOM-institutet, Göteborgs universitet. Svarepersonerna har fritt fått ange tre viktiga samhällsproblem utifrån frågan "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige i dag?". Alla som angivet något som är relaterat till flyktingar och invandring återfinns i kategorin flyktingar/invandring är ett viktigt samhällsproblem. I en frågesvit som inleds med "Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?" nämns "ökat antal flyktingar". Det är då möjligt att svara "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande".

25 procent som tycker flyktingar/invandring är ett viktigt samhällsproblem. Men i samband med nästa riksdagsval minskar andelen som anger flyktingar/invandring som ett viktigt samhällsproblem. När sedan Folkpartiet föreslår införande av språktest vid ansökan om svenskt medborgarskap ökar återigen frågans betydelse och en knapp femtedel anger flyktingar/invandring som ett mycket viktigt samhällsproblem.

Nästa gång som frågan politiseras är i samband med att Sverigedemokraterna röstas in i riksdagen då återigen en knapp femtedel av befolkningen anger att frågan är ett viktigt samhällsproblem. I nuläget vet vi inte om invandringsfrågan också denna gång kommer att minska i betydelse, eller om vi nu ser en mer uthållig mobilisering.

Uppfattningen om att ökat antal flyktingar är oroande visar ungefär samma tendens som åsikten att frågan är ett viktigt samhällsproblem men med ett undantag: till skillnad från synen på flyktingar och invandring som viktigt samhällsproblem ökar inte andelen som är oroade över ökat antal flyktingar efter det att Sverigedemokraterna etablerat sig i riksdagen. Detta kan snarare återigen vara en indikator på att den invandringskritiska flyktingopinionen över tid blir svagare. Istället skulle det vara de som allttjämt innehar en invandringskritisk opinion som tycker att frågan blir viktigare (det är vanligare att de som tycker frågan är ett viktigt samhällsproblem är invandringskritiska). Detta överensstämmer med att mobiliseringen av invandringskritiska är en reaktion mot att libertära värden breder ut sig.

Låt oss sammanfatta. Traditionella invandringskritiska värderingar är omfattande i Sverige. De ifrågasätts dock av en tilltagande utbredning av mer libertära invandringspositiva värderingar. Detta leder till en motreaktion där många invandringskritiska kommit att uppfatta invandringsfrågan som viktigare

i samband med Sverigedemokraternas inträde i riksdagen.

Individualisering:

falnade konflikter och falnad lojalitet

Från 1920-talet till slutet av 1980-talet (med undantag av den tillfälliga liberala partisplittningen på 1920-talet) var det svenska partisystemet förvånansvärt stabilt. En bärande förklaring till detta var starka allianser mellan partierna och deras respektive väljarbaser i olika samhällsgrupper. Arbetare tenderade att rösta på Socialdemokraterna, tjänstemän och frikyrkofolk på Folkpartiet, bönder på Bondeförbundet/Centerpartiet och övre medelklass på Högerpartiet. Det är detta som beskrivs med den sociala skiljelinjemodellen och dess allianser mellan väljargrupper och partier. Men i och med den tilltagande individualiseringen börjar dessa allianser förändras. Individens lojalitet till en enda samhällsgrupp avtar. De upplevda skillnaderna mellan olika samhällsgrupperna minskar. Klassröstningen, att arbetare tenderar att rösta på socialistiska partier (Socialdemokraterna och Vänsterpartiet) och medelklass på borgerliga partier (Moderaterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna) minskar.¹⁷ Detsamma gäller också de politiska skillnaderna mellan andra samhällsgrupper som kyrkligt aktiva och mer sekulära medborgare. Det är allt mindre självklart att kyrkligt aktiva väljare röstar på ett borgerligt parti.¹⁸

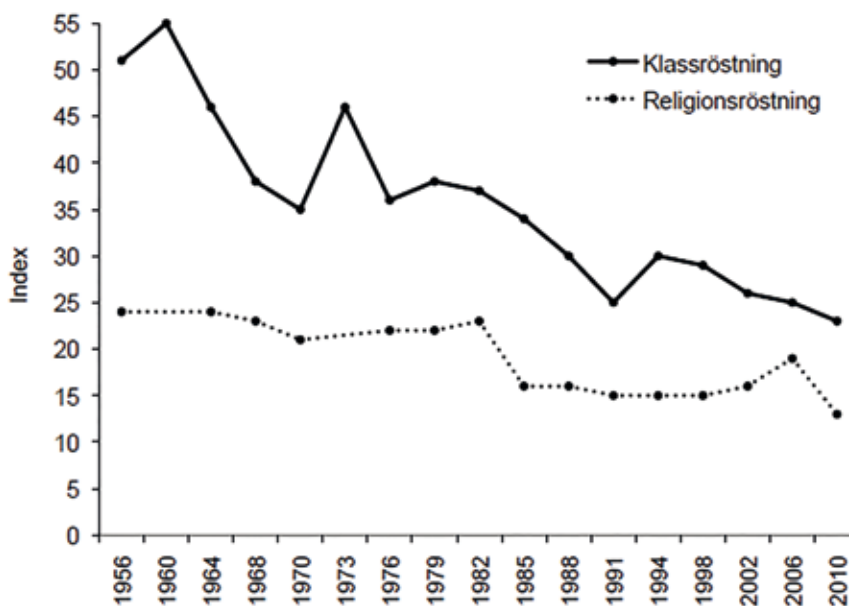
Om sociala skiljelinjer har minskat i politisk betydelse ska klassröstning och religionsröstning ha minskat. Det dominerande sättet att undersöka klassröstningens styrka i frågeundersökningar är att beräkna andelen socialistiska röster bland arbetare (personer vars yrken organiseras av LO) minus andelen som röstar socialistiskt bland övriga väljare. Detta klassröstningsindex varierar från +100 (perfekt klassröstning) till -100 (alla röstar tvärte-

mot sin klasstillhörighet) och där o visar ingen betydelse av klass. På ett liknande sätt kan ett religionsröstningsindex konstrueras. Personer som i frågeundersökningar uppger att de någon gång i månaden eller några gånger om året besöker religiösa möten kategoriseras som kyrkobesökare, övriga som sekulära väljare. Religionsröstningsindexet undersöker röstning på de fyra borgerliga partierna. Därmed beräknas religionsröstningsindexet genom att ta andelen borgerliga röster bland kyrkobesökare minus andelen borgerliga röster bland sekulära väljare. I figur 3 presenteras klassröstnings- och religionsröstningsindexet från 1956 och framåt.

I slutet av 1950-talet var klassröstningen mycket stark bland svenska väljare, kanske

den starkaste i världen. Jämfört med andra länder är klassröstningen alltså stark bland svenska väljare, men klassröstningens styrka har halverats. Bland svenska väljare – till skillnad från väljarna på de flesta andra håll i Västeuropa – har religionsröstning varit svagare än klassröstning. Ändå är den oftast den näst starkaste socioekonomiska förklaringen till svenska väljares röstning. Även religionsröstningen har minskat, men något mindre drastiskt jämfört med klassröstningen. Båda dessa trender stöder centrala antaganden i idén om en tilltagande individualisering i väljarkåren: lojalitet med samhällsgrupper minskar och social grupptillhörighet har en allt svagare koppling till politiska ställningstaganden.

Figur 3: Klassröstningsindex och religionsröstningsindex 1956–2010.

Kommentar: Data är från Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet. Klassröstningsindex beräknas enligt följande. Andel röster på S+V bland arbetare – andel röster på S+V bland övriga. Religionsröstningsindex beräknas genom följande. Andel röster på M+FP+C+KD bland kyrkobesökare – andel röster på M+FP+C+KD bland icke kyrkobesökare.

De försvagade sociala skiljelinjerna resulterar i en svagare relation mellan väljarna och partierna, vilket också är en del av individualiseringen. Partierna förlorar greppet om sina väljare i och med att gamla allianser mellan dem och deras väljargrupper förtvinar. Väljarna känner då inte längre samma lojalitet mot ett och samma parti utan kan tänka sig att byta parti. Fler och fler väljare blir parti-bytare mellan två riksdagsval.¹⁹ Detta framgår i figur 4.

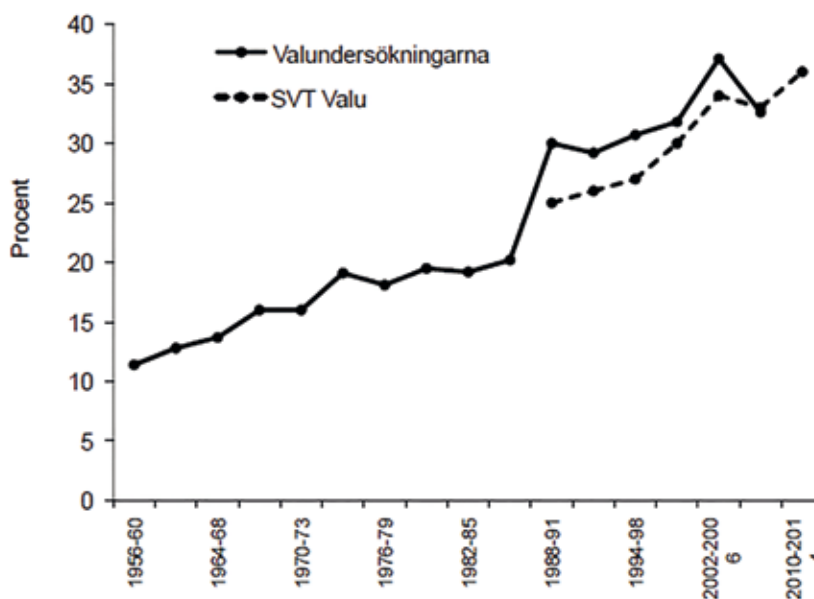
Individualiseringen för med sig förtvinade politiska konflikter och försvagade skiljelinjer samt ökad väljarrörlighet. Utan denna förändring skulle det vara svårt för nya partier att etableras. I och med den ökade individualiseringen har fler partier blivit representerade i riksdagen. Det gamla stabila fempartisystemet är nu ett minne blott. Istället finns åtta partier i riksdagen och i riksdagsvalet var

Feministiskt initiativ nio promille från att bli det nionde riksdagspartiet. Individualiseringen möjliggör för partier som Sverigedemokraterna att få väljarna att överge sina gamla partier samt mobilisera nya väljare som blivit myndiga eller som förut inte röstat.

Gammal och ny politik

Den gamla politiken från den moderna tiden där framförallt den klassbaserade skiljelinjen stödde en ideologisk konfliktdimension mellan vänster och höger har under den postmoderna tiden fått konkurrens av den nya värdebaserade politiken. Den värdebaserade skiljelinjen har genererat en konflikt mellan politiska partier över en ny åsiktsdimension som går mellan libertära och auktoritära värden. I detta är radikala högerpopulistiska partier som Sverigedemokraterna en viktig part, men också de motsatta partierna

Figur 4: Andelen som byter parti mellan två riksdagsval 1960–2014 (procent).

Kommentar: Data från Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet och SVT Valu.

nära den libertära polen. Vid denna pol finns framförallt ekologiska, gröna, partier som Miljöpartiet. Sådana partier aktiverar konflikten genom att försöka mobilisera invandringspositiva medborgare.

Ett sätt att studera de politiska partiernas relation till vänster-högerskalan och till den libertära-auktoritära dimensionen är att undersöka vilka åsikter deras partisympatisörer har. Utifrån deras svar på enkätfrågor som tar upp det de båda åsiktsdimensionerna representerar bygger jag två index.²⁰ I figur 5 framgår var riksdagspartiernas sympatisörer placerar sig på indexet för vänster-högerskalan respektive den libertära-auktoritära värddimensionen.

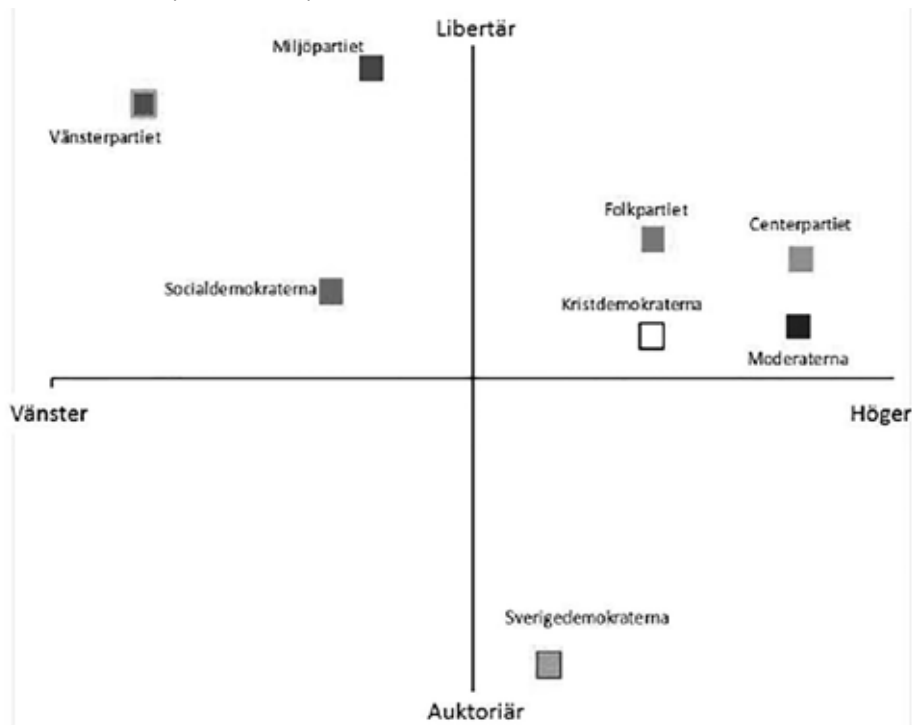
I figur 5 framgår det att Sverigedemokraternas sympatisörer placerar sig något till höger om mitten på vänster-högerskalan, men fram-

förallt att det är Sverigedemokraternas sympatisörer som ligger närmast den auktoritära polen. På andra sidan av den libertära-auktoritära värddimensionen finner vi Miljöpartiets sympatisörer och en bit till vänster därom Vänsterpartiets sympatisörer. Detta är den nya politikens kontrahenter (notera att Vänsterpartiet till viss del tagit till sig den nya politiken).

De som sympatiserar med den gamla politikens partier – Socialdemokraterna och de borgerliga partierna – ligger på ungefär samma punkt på den libertära-auktoritära värddimensionen. Däremot finns det skillnader mellan var partiernas sympatisörer positionerar sig på vänster-högerskalan.

Kristdemokraterna är också ett parti vars politik till stor del är baserad på värderingsfrågor. Men partiets värden har fram till nu

Figur 5: Partisympatisörernas placering på vänster-högerskalan och den libertära-auktoritära värddimensionen 2014 (medelvärde).

Kommentar: Data är från Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet.

inte utgått från den postmoderna konflikten mellan libertära och auktoritära värden. Istället är det den premoderna konflikten som partiet emanerar ur, varför dess politik har haft sin egen logik präglad av vad partiet uppfattar vara kristna värderingar. Därmed bejaktar partiets sympatisörer ungefär lika mycket libertära (till exempel invandring, bistånd) som auktoritära värderingar (till exempel kritik av fri abort, hbtq-rättigheter). Genom att indexet redovisar ett genomsnitt av frågorna som ingår i indexet hamnar partiets sympatisörer bland de övriga borgerliga partierna.

Att en åsiktsdimension har etablerats i partisystemet som skiljer mellan övervägande libertära och auktoritära partier är nytt. De väljare som sympatiserar med Sverigedemokraternas budskap om exkluderande nationalism och andra auktoritära värden kan bli mer beständig i opinionen än tidigare yttringar där frågor om flyktingar och invandrare plötsligt uppfattats som viktigare bland svenska väljare. Därtill är Sverigedemokraterna ett relativt välorganiserat parti med lokalavdelningar och en fast medlemsorganisation.²¹

Sverigedemokraterna och kyrkligt aktiva

Flera undersökningar har visat att det finns en relativt invandringspositiv opinion bland kyrkligt aktiva (en vanlig indikator för att vara kyrkligt aktiv är om någon besöker gudstjänster minst en gång i månaden).²² I det följande kommer opinionsbalansen redovisas för några förslag som rör opinionen om invandring efter besök på gudstjänst eller annat religiöst möte. *Regelbundna besök* är de som sker minst en gång i månaden, andra besök betecknas som att de sker *sällan* medan övriga aldrig besökt religiösa möten de senaste tolv månaderna. Opinionsbalansen erhålls genom att beräkna andelen som tycker att ett förslag är bra minus andelen som tycker förslaget är dåligt. Positiv opinionsbalans innebär att de flesta svarande tycker att förslaget är bra, medan en negativ opinionsbalans visar att de flesta svarande tycker att förslaget är dåligt.

Som framgår av tabell 1 är det bland personer som aldrig besöker gudstjänst eller religiöst möte som störst andel invandringskritiska åsikter finns. Däremot uppvisar

Tabell 1: Åsikt om olika förslag som rör invandrare efter besök i gudstjänst eller religiöst möte 2014 (opinionsbalans).

	Besöker gudstjänst eller religiöst möte		
	Regelbundet	Sällan	Aldrig
Satsa på ett mångkulturellt samhälle	+50	+36	+34
Invandrare i Sverige ska fritt få utöva sin religion här	+38	+26	+22
Minska antalet invandrare i Sverige	-19	-4	-2
Sverige bör ta emot färre flyktingar	-14	+12	+11
Begränsa byggandet av moskéer	+1	+10	+9

Kommentar: Data är från Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet. Regelbundna besökare av gudstjänst eller religiöst=minst en gång i månaden, Sällan=minst någon gång per år, dock ej regelbundet, aldrig=har inte besökt gudstjänst eller religiöst möte de senaste tolv månaderna. Opinionsbalansen erhålls genom att beräkna andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

regelbundet religiösa mötesbesökare en invandringspositiv opinion. Jämfört med mer sekulära grupper tenderar kyrkobesökarna att vara tämligen positiva till ett mångkulturellt samhälle, relativt negativa till att ta emot färre flyktingar i Sverige och minska antalet invandrare i Sverige, positiva till att invandrare fritt ska få utöva sin religion i Sverige samt inte fullt lika negativa till att bygga moskéer.

Det finns också skillnader i gruppen som besöker gudstjänster regelbundet. Dessa har framkommit i flera undersökningar.²³ I tabell 2 är det möjligt att jämföra aktiva i Svenska kyrkan (som här indikeras med medlemmar i Svenska kyrkan som besöker sitt samfunds gudstjänster regelbundet) och frikyrkomedlemmar.

Frikyrkomedlemmar innehar något mer invandringspositiva åsikter än aktiva i Svenska kyrkan. Jämfört med aktiva i Svenska kyrkan är det vanligare att frikyrkomedlemmar vill satsa på ett mångkulturellt samhälle, inte minska flyktingmottagandet och antalet invandrare i Sverige, tillåta religionsfrihet för invandrare samt inte vilja begränsa byggandet av moskéer. Frikyrkomedlemmar är några av de mest invandringspositiva grupperna i Sverige.

Utifrån kyrkoaktiva medborgares invandringspositiva åsikter är det inte förvånande att stödet för Sverigedemokraterna är tämligen lågt i denna väljargrupp. Enligt Surveyinstitutet vid Linnéuniversitetet är stödet för Sverigedemokraterna 12 procent bland dem som aldrig besöker religiösa möten, men endast 3 procent bland regelbundna religiösa mötesbesökare. Någon större skillnad mellan frikyrkomedlemmar och aktiva i Svenska kyrkan går inte att notera.

Resultatet stöds av SVT Valu som uppger att stödet för Sverigedemokraterna i riksdagsvalet 2014 var hälften så stort bland regelbundna kyrkobesökare jämfört med väljare som inte besökte gudstjänst eller annat religiöst möte lika ofta. Sverigedemokraterna (och tidigare Ny Demokrati) har haft relativt små framgångar bland de kyrkoaktiva väljarna. Men med den allmänna uppgången för Sverigedemokraterna har stödet för partiet ökat något bland kyrkoaktiva väljarna jämför med några år sedan då nästan ingen kyrkobesökare röstade på partiet. Även i kyrkbänkarna finns några sverigedemokrater.

Däremot har Kristdemokraterna ett starkt stöd bland regelbundna religiösa mötesbesökare då partiet erhåller var fjärde röst bland

Tabell 2: Åsikt om olika förslag som rör invandrare bland frikyrkomedlemmar och regelbundna besökande medlemmar i Svenska kyrkan 2014 (opinionsbalans).

	Aktiva i Svenska kyrkan	Frikyrkomedlemmar
Satsa på ett mångkulturellt samhälle	+35	+40
Invandrare i Sverige ska fritt få utöva sin religion här	+24	+31
Minska antalet invandrare i Sverige	-2	-17
Sverige bör ta emot färre flyktingar	+13	-19
Begränsa byggandet av moskéer	+14	-19

Kommentar: Data är från Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet. Opinionsbalansen erhålls genom att beräkna andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

dessa (och endast 3 procent bland dem som aldrig besöker religiösa möten). Kristdemokraterna erhåller dock endast 7 procent av rösterna bland aktiva i Svenska kyrkan, men hela 38 procent bland frikyrkomedlemmarna.

Slutsatser

I detta kapitel har jag argumenterat för att det i Västvärlden sker en värdeförändring när modernitet övergår till postmodernitet. Tillsammans med många välrenommerade statsvetare menar jag att radikala högerpopulistiska partiers framväxt är en reaktion mot denna värdeförändring. Med värdeförändringar ökar stödet för libertära värderingar: individualism, normkritik, gränslöshet, kosmopolitiska värderingar och miljöengagemang. Som en del av detta minskar motståndet mot invandring. Denna samhällsförändring föder en motreaktion som resulterar i framväxandet av radikala högerpopulistpartier. Dessa stödjer sig på grupper vars värderingar är motsatta till den pågående samhällsförändringen och som istället innehar mer auktoritära värderingar. De radikala högerpopulistiska partierna förespråkar framförallt en exkluderande nationalism som innebär ett stopp eller en kraftig minskning av invandringen. Mycket tyder på att Sverigedemokraterna kan bygga sin verksamhet på en utbredd invandringskritisk opinion i Sverige, men också att denna kritik försvagats över tid.

I detta kapitel har jag beskrivit hur gammal politik ersätts av ny politik utmed en framväxande libertär-auktoritär värdebaserad åsiktsdimension. Samtidigt minskar gamla politiska konflikter i betydelse så att såväl klassröstning och religionsröstning avtar bland svenska väljare.

Individualisering innebär också att väljarens lojalitet till ett enda parti minskar och väljarlörligheten ökar. Fler och fler väljare byter parti mellan två riksdagsval. Detta ökar möjligheten för nya partier att etablera sig, något

som verkade omöjligt under det stabila fempartisystem som rådde från demokratin genombrott till slutet av 1980-talet. Över hela Europa, inklusive Sverige, ökar konflikten mellan libertära och auktoritära värden bland väljarna. Vid såväl den libertära polen – till exempel Miljöpartiet – som den auktoritära polen – Sverigedemokraterna – finns partier som vinner väljare på att mobilisera utifrån den nya libertära-auktoritära värdedimension.

KYRKFOLKET

Sverigedemokraternas framgångar har varit obetydliga bland kyrkoaktiva väljare. Det ligger nära till hands att anta att den opinionsbildning som sker i barn- och ungdomssamlingar, på gudstjänster, i bönegrupper och vid bibelstudier bland annat innehåller element som inte går väl ihop med Sverigedemokraternas invandringskritik. I kyrkorna – speciellt frikyrkorna – är den invandringspositiva opinionen relativt omfattande. Kan denna opinion förändras i mer invandringskritisk riktning och vad betyder det då för Sverigedemokraternas ställning bland kyrkoaktiva väljare?

Jämfört med övriga väljarkåren har Kristdemokraterna ett betydligt starkare stöd bland kyrkoaktiva väljare. Samtidigt som Kristdemokraterna kämpade för att ta sig över 4-procentspärren vid riksdagsvalet 2014 samlade partiet en fjärdedel av rösterna bland regelbundna gudstjänstbesökare enligt SVT Valu (vilket var ett relativt dåligt valresultat för Kristdemokraterna i denna väljargrupp). Partiets stöd är dock inte jämnt fördelat bland de kyrkoaktiva väljarna utan varierar mellan olika samfund. Stödet för partiet har alltid varit starkast i konservativa frikyrkor som pingströrelsen, Evangeliska frikyrkan och Alliansmissionen. En del mätningar har visat att över 80 procent stött Kristdemokraterna i dessa samfund. I Equmeniakyrkan är stödet för Kristdemokraterna alltjämt starkt men något svagare.

Än svagare är stödet (men alltjämt starkare än i väljarkåren i gemen) bland aktiva medlemmar i Svenska kyrkan.

Utifrån de religiösa värderingar som finns i kyrkorna, och Kristdemokraternas starka ställning i dessa, är det inte underligt att partiet haft en invandringspositiv profil. Bland annat stod Kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund inför tusentals demonstranter på Sergels torg i Stockholm och pläderade för en allmän flyktingamnesti 2005. Men partiets värdebaserade politik emanerar från premoderna konflikter utifrån partiets tolkning av olika religiösa värden. I den framväxande postmoderna konflikten mellan libertära och auktoritära värderingar kan Kristdemokraterna uppfattas ha en splittad hållning. I vissa frågor – till exempel om abort och hbtq-rättigheter – kan de uppfattas ha auktoritära värderingar. I andra frågor – främst den viktiga invandringsfrågan, men även i biståndsfrågor – kan de uppfattas ha libertära värderingar. För ett parti som ständigt befinner sig på fallrepet öppnar sig en möjlighet till ett ökat väljarstöd genom att byta ut ställningstaganden som är relaterade till libertära värderingar och ersätta dem med ställningstaganden som är mer konsistenta med auktoritära värderingar. På så sätt skulle partiet kunna erhålla en mer betryggande väljarbas. Men för att åstadkomma detta måste Kristdemokraterna överge sin premoderna konflikt och anamma den postmoderna nya politikens värdebaserade konflikt mellan libertära och auktoritära värden. Det finns en del som tyder på att en sådan förändring är på gång.

Torsdagen den 18:e december 2014 presenterade Högglund Kristdemokraternas nya invandringspolitik på DN-debatt.²⁴ Förslagen skulle dels göra det svårare att erhålla permanent uppehållstillstånd, dels göra det mindre attraktivt att söka asyl i Sverige. Dessutom flaggade Högglund för att partiet ska åter-

komma i ämnet: en mer restriktiv flyktingpolitik kan bli partiets nya profilfråga. Det är en rimlig tolkning att detta är ett sätt att ge invandringskritiska väljare ett alternativ till Sverigedemokraterna (som många, även invandringskritiska väljare, alltjämt uppfattar som omöjliga att rösta på). Kristdemokraterna har i så fall tagit ett steg mot att placera sig närmare den auktoritära polen på den värdebaserade åsiktsdimensionen.

Med tanke på Kristdemokraternas ställning bland kyrkoaktiva väljare inställer sig en fråga. Vad händer med den politiska opinionsbildningen i kyrkorna? Speciellt gäller det frikyrkorna, inte minst dem där Kristdemokraterna har starkast ställning. Enligt opinionsforskning är det sällan att det finns en fix färdig opinion i väljarkåren.²⁵ Ofta har inte väljare en färdig åsikt och bara sitter och väntar på att hitta ett parti med samma åsikt. Istället bildar partierna opinion. För ett parti är det dessutom lättare att bilda opinion bland sina sympatisörer. Dessa kan helt enkelt byta åsikt så att det överensstämmer med sin partisympati än att behöva överväga att byta parti. Några av Kristdemokraternas starkaste anhängare finns i kyrkorna, speciellt i frikyrkorna. Om Kristdemokraterna intar mer invandringskritiska ståndpunkter är det inte orimligt att anta att partiets opinionsbildning i frågan kommer att vara speciellt stark bland kyrkoaktiva väljare (speciellt i frikyrkorna).

Förvisso kan en sådan kristdemokratisk partistrategi misslyckas. Det kan vara så att opinionen i kyrkorna står kvar vid sin invandringspositiva position. Till exempel kan kyrkoledare – präster och pastorer – engagera sig hårdare i den interna invandringspositiva opinionsbildningen. I så fall kan Kristdemokraterna få problem med sitt stöd från kyrkoaktiva väljare, speciellt i och med den ökade väljarrörligheten. Det kan också vara så att Kristdemokraterna lyckas öka den flykting-

kritiska opinionen i kyrkorna, men till sist misslyckas med att få deras röster. Då kan en ny situation uppstå. Med ökad väljarrörlighet

kan då allt fler kyrkliga väljare överväga att rösta på Sverigedemokraterna. ■

Noter

- 1 Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2 Loxbo, Karl (2015): "Utmaningen från radikala högerpopulistpartier" i *Partier och Partisystem*, red Magnus Hagevi. Lund: Studentlitteratur, s 133-147.
- 3 Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967): "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* red Seymour M. Lipset & Rokkan, Stein (red), New York: The Free Press, s 1- 64.
- 4 Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 5 Demker, Marie (1998): *Religion och politik*. Stockholm: SNS Förlag.
- 6 Hagevi, Magnus (2015): *Den svenska väljaren 2014*. Lund: Gleerups.
- 7 Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press.
- 8 Inglehart, Ronald och Welzel, Christian (2007): *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 9 Bjereld, Ulf & Marie Demker (2005): *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års uppror och dess betydelse idag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- 10 Schwartz, Shalom H. (2006): "A Theory of Cultural Value Orientations: Explications and Applications", *Comparative Sociology*, 5 (2-3):137-182.
- 11 Flanagan Scott C. (1987): "Value Change in Industrial Societies", *American Political Science Review*, 81 (4): 1303-1319.
- 12 Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967): "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* red Seymour M. Lipset & Rokkan, Stein (red), New York: The Free Press, s 1- 64.
- 13 Loxbo, Karl (2015): "Utmaningen från radikala högerpopulistpartier" i *Partier och Partisystem*, red Magnus Hagevi. Lund: Studentlitteratur, s 133-147.
- 14 Hagevi, Magnus (2015): *Den svenska väljaren 2014*. Lund: Gleerups.
- 15 Loxbo, Karl (2015): "Utmaningen från radikala högerpopulistpartier" i *Partier och Partisystem*, red Magnus Hagevi. Lund: Studentlitteratur, s 133-147.
- 16 Demker, Marie (2014): *Sverige åt svenskarna: Motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare*. Stockholm: Atlas Akademi.
- 17 Oscarsson, Henrik och Sören Holmberg (2013): *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.
- 18 Hagevi, Magnus (2011): "Religiositet" i *Den svenska väljaren*, red Magnus Hagevi. Umeå: Boréa, s 251-267.
- 19 Oscarsson, Henrik och Sören Holmberg (2013): *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.

SAMHÄLLSFÖRÄNDRINGARNA BAKOM
RADIKALA HÖGERPOPULISTISKA PARTIER

- 20 Två frågor ingick i indexet för vänster-högerskalan: *staten ska ha så stor roll som möjligt i samhällets ekonomi kontra staten ska ha så liten roll som möjligt i samhällets ekonomi och ekonomisk jämlikhet är viktigt kontra ekonomisk jämlikhet är oviktigt*. Fyra frågor ingick i indexet för den libertära-auktoritära värde dimensionen: *nationell suveränitet där gränser mellan länder har stor betydelse är bäst kontra globalisering där gränser mellan länder betyder mindre är bäst, de som avviker från majoritetens normer ska anpassa sig till dessa kontra de som avviker från majoritetens normer ska få göra det, det svenska samhället ska ha en gemensam kultur kontra det svenska samhället ska vara mångkulturellt och brottslingar ska vårdas kontra brottslingar ska straffas*.
- 21 Erlingsson, Gissur, Karl Loxbo & Richard Öhrvall (2012): "Anti-Immigrant Parties, Local Presence and Electoral Success", *Local Government Studies*, 38 (6): 817–839.
- 22 Hagevi, Magnus (2009): *Politisk opinion och religiositet i Västra Götaland*. Lund: Sekel bokförlag. Ungefär 85 procent av de regelbundna besökare av gudstjänster eller religiösa möten är kristna och den stora majoriteten är protestanter.
- 23 Hagevi, Magnus (2009): *Politisk opinion och religiositet i Västra Götaland*. Lund: Sekel bokförlag. Ungefär 85 procent av de regelbundna besökare av gudstjänster eller religiösa möten är kristna och den stora majoriteten är protestanter.
- 24 Hägglund, Göran (2014): "Så ska vi minska kostnaderna för flyktingmottagandet", DN-debatt, *Dagens Nyheter*, 2014-12-18.
- 25 Zaller, John R. (1992): *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press. Också Muddes tankar om att auktoritära värden måste mobiliseras som en motreaktion till värdeförändring kräver att radikala högerpopulistpartier bildar opinion i frågan. Se också Erlingsson, Gissur, Karl Loxbo & Richard Öhrvall (2012): "Anti-Immigrant Parties, Local Presence and Electoral Success", *Local Government Studies*, 38 (6): 817–839.

Studieguide

Tanken med studieguiden

Studieguiden har olika delar. De olika delarna kan hänga samman med varje text och bearbetas tematiskt. De kan också följas separat om någon grupp till exempel vill fokusera på de teologiska frågorna.

54

För att alla ska få möjlighet att komma in i samtalet, är det lämpligt att börja varje samling med ett *livsnära samtal* – ett samtal där vi har tid för varandra och där det personliga får plats i samtalet. Alla i gruppen får möjlighet att uttrycka sig utan att bli kommenterad eller få ”svar” på frågan. Den som önskar stå över kan göra det.

Om det finns flera förslag på frågor för livsnära samtal, väljer gruppen vilken fråga ni använder.

Faktafrågorna fokuserar på textens innehåll och kan ibland behöva en förklaring. Här finns möjlighet att ta upp andra saker i texterna som väcker frågor. Begreppslistan med ordförklaringar vill underlätta förståelsen av texterna och samtalet. Det är självklart möjligt att söka förklaringar i andra källor.

De **teologiska frågorna** har som syfte att lyfta in samtalet i kyrkans och trons värld. I det här sammanhanget betyder alltså teologi inte det vetenskapliga och akademiska studiet. Det är fullt möjligt för gruppen att enbart fokusera på de teologiska frågorna.

Självreflekerande frågor kan fungera så att var och en först funderar över ett svar för att sedan tillsammans, om det är möjligt, försöka hitta gruppens svar och ställningstaganden.

Reflektioner kan leda till önskan om **aktiv handling**, en förändring eller utveckling av något som är angeläget i ert sammanhang. Här kan det finnas många olika tankar och ingångar och det berikar säkert samtalet. Försök att bli så konkret som möjligt.

Värderingsövningarna går att göra i början, i mitten eller på slutet av samlingen. Om studiegruppen består av ungdomar kan det passa bra att inleda med värderingsövningarna. Övningarna går att göra i rummet med generös gestaltning, men går också att göra i det mindre formatet, på ett vitt papper på bordet,

där deltagarna väljer sina ställningstaganden med markörer. Syftet är att de personliga värderingarna ska gestaltas. De värderingsövningar som finns med i materialet är Fyra hörn, Heta stolen och Stå på en linje. Övningarna kan helt kort förklaras så här:

Fyra hörn

En fråga ställs till gruppen med alternativa, relevanta påståenden. Låt varje ”hörn” i rummet motsvara ett påstående utifrån frågan. Det fjärde påståendet är alltid ett öppet ”hörn”.

Låt sedan deltagarna ställa sig i det hörn där de tycker att påståendet stämmer bäst överens med vad de tycker, just nu. Ge sedan en liten stund till ett spontant samtal i hörnen. Låt sedan alla lyssna till varje ”hörn” varför de står där de står.

Heta stolen

Alla sitter i en ring med en extrastol. Ledaren läser påståendena som ska kunna besvaras med ja eller nej och låter alla snabbt ta ställning; håller med, håller inte med. Håller du med byter du stol, håller du inte med sitter du kvar. Ledaren sitter kvar på stolen hela tiden.

Börja gärna med några enkla påståenden utanför ämnet som äpplen är godare än päron, hundar är snällare än katter...

Linjen

Låt deltagarna ställa sig på en tänkt linje i rummet. Ena ändan av linjen motsvarar ”håller med” eller ”ja verkligen”. Den andra motsvarar ”håller inte med” eller ”nej, verkligen inte”. Ledaren läser upp ett påstående eller en fråga. Deltagarna ställer sig på den plats på ”linjen” som motsvarar deras uppfattning. Låt de som står nära varandra samtala under några minuter varför de står där de står. Lyssna sedan på några röster.

Förslag på upplägg av en samling

- Välj en samtalsledare .
- Livsnära samtal, en inledande runda.
- Gemensamt samtal utifrån samtalsfrågor/värderingsövningar.
- Avslutande runda, det här tar jag med mig!

Samtalsledare

En i gruppen håller i samtalsstrukturen och tiden och ser till att alla får utrymme och allas erfarenheter tas tillvara. Med fördel ansvarar olika personer för olika tillfällen, men det kan också vara en och samma samtalsledare.

Rundan

I det livsnära samtalet passar ”rundan” bra som metod. I rundan får var och en tala utan att bli avbruten. Syftet är att sätta ord på och prova tankar, utan att

behöva förklara eller försvara sig. Samtidigt tränar vi oss i att lyssna och ta in olika perspektiv. Det förs inget samtal kring i rundan om inte personen själv för in det i det efterföljande gemensamma samtalet. Däremot kan man ställa klagörande frågor. Den som vill får naturligtvis passa.

Att samtala om innan ni läser texterna, förslagsvis som en första träff

Livsnära samtal

Jag vill vara med i den här gruppen för att...

Jag vill studera det här materialet därför att...

Faktafrågor

Hur ska ni lägga upp era studier?

Vilket avsnitt verkar mest intressant? Varför presenteras texterna i just den här ordningen?

Behöver ni skaffa mer information/kunskap från andra personer eller annat material?

Har ni egna erfarenheter av politiska aktiviteter/politiskt engagemang?

Teologiska frågor

Finns det olika teologiska utgångspunkter i er grupp?

Vilken förväntan har ni på de teologiska samtalen utifrån materialet?

Självreflekterande frågor

Som individer har ni säkert olika skäl att delta i läsning/studier av materialet. Hur stor spännvidd i era olikheter tror ni att ni klarar av?

Har ni egen erfarenhet av de frågor som materialet tar upp?

Anteckna de olika ord/beteckningar som ni sett användas för att beskriva Sverigedemokraterna som parti. Fundera över vad orden betyder.

Aktivism/handling/förändring

Vet ni redan nu någon fråga eller någon konkret situation i er närhet, som ni vill förändra eller påverka?

Värderingsövningar

Fyrahörnsövning:

Jag tycker att bästa sättet att bemöta rasistiska åsikter är

- konfrontation
- dialog
- tystnad
- annat.

Sverigedemokraterna och rasismen mitt ibland oss

Förslag på samtalsfrågor/värderingsövningar

Livsnära samtal

Med svenskhet menar jag . . .

Har du erfarenhet av att ha stött på eller blivit utsatt för fördomar om dig själv?

Faktafrågor

Författaren menar att det finns en stereotypisk bild av invandrare som används i media. Håller du med om det? Vad kan vi/du göra för att stereotypen inte ska leva vidare utanför media?

Författaren definierar kulturrasism som tanken att det finns något oföränderligt i varje kultur och att kulturer därför behöver hållas åtskilda för att deras särarter ska överleva.

Diskutera författarens definition av begreppet kulturrasism och samtala om det. Är det ett bra begrepp?

Författaren ger några exempel på när negativ uppmärksamhet i media gynnat SD.

Finns det en övertro på att medias rapportering om SD:s historia och ideologi kommer att minska deras stöd?

Författaren menar att SD saknar en definition av svenskhet. Vad finns det för problem med att det saknas en tydlig definition av svenskhet?

Teologiska frågor

Författaren menar att religioner inte är nationellt begränsade, de är universalistiska men ser olika ut beroende på var de utövas. Vad betyder den tanken för den lokala kyrkan/församlingen?

Vad i kyrkornas liv, praxis och kultur är absolut oföränderligt över tid?

Hur anser ni att kyrkan ska förhålla sig till rasism och människor som uttrycker rasistiska åsikter?

Författaren menar att teologer och religioner har en särskild uppgift i kampen mot rasismen. Håller ni med om det och hur skulle ni beskriva den uppgiften?

Författaren menar att kyrkan har en, medveten eller omedveten, kulturarvsbevarande funktion. Hur tar det sig uttryck? Hur kan kyrkan agera för att bevara sitt kulturarv utan att det blir kulturrasism?

Självreflekterande frågor

Finns det ett rasistiskt arvegods i ditt sammanhang?

Vilka verktyg skulle ni behöva för att känna igen en rasistisk diskurs där du finns?

Författaren menar att vi alla har del i ett rasistiskt arv och är färgade av det. Om du uttrycker dig rasistiskt, skulle du vilja bli uppmärksammas på det och i så fall, på vilket sätt?

Aktivism/handling/förändring

Hur kan vi motverka en rasistisk diskurs i kyrkan?

Nästa gång vi gör en presentation om insamling till internationellt arbete, vad säger vi då?

Vad kan vi göra för att motverka/upplysa om rasistiska strukturer i vår kontext?

Värderingsövningar

Fyrahörnsövning

Vad tror du att tanken på att kulturer måste hållas åtskilda grundar sig i?

- Rädsla
- Tidigare erfarenheter
- Andras historier
- Annat

Heta stolen

- Jag tycker att vi pratar för mycket om rasism i samhället.
- Sverige är ett rasistiskt land.
- Jag betraktar mig som svensk.
- Jag kallar mig antirasist.

Bibeln och nationalismen

Förslag på samtalsfrågor/värderingsövningar

Livsnära samtal

I min bibelläsning har jag svårast för

I min bibelläsning är det självklart att

När jag ska välja att läsa en bok i bibeln, startar jag helst med

Faktafrågor

Författaren har en klar definition av ordet nationalism – diskutera den och jämför med andra definitioner som gruppen känner till.

Det är förbundstroheten mot Gud som står i centrum i Gamla testamentet, inte folket eller landet, skriver författaren. Vad får det för konsekvenser för vår tolkning av Gamla testamentet?

Enligt författaren finns ingen möjlighet att kyrkan skulle kunna ha som syfte att bidra till nationell identitet i Nya testamentet. Samtala om vad de orden verkligen innebär.

Teologiska frågor

Författaren menar att det finns en stor risk att bygga en teologisk tanke på lösryckta bibelord och inte brottas på allvar med helhetsbilderna.

Är det en självklar inställning?

Läs Apostlagärningarna 17:16–34. Roitto använder den här bibeltexten som exempel på två olika sätt att läsa bibeln, att ta lösryckta citat eller brottas med helheten. Vad får de olika förhållningssätten för konsekvenser för tolkningen av texten? Vad anser ni?

Författaren påpekar att det blir problem med tolkningen när vi läser bibeln utifrån vår tids perspektiv. Hur ska vi förhålla oss till det?

Hur kan kyrkan, som ser bibelns texter som normerande, komma fram till en hållbar teologi om etnicitet i dialog med bibelns texter?

Självreflekterande frågor

Vad händer med din förståelse av bibeln, när forskare så självklart kan visa att texter ofta har en mer komplicerad bakgrund än vi kan ana när vi läser texterna? Ex Ruts bok, 1 Mos 1–11.

Författaren visar att olika delar av och böcker i bibeln hanterar frågan om nationalism på olika sätt. I Gamla testamentet ligger fokus på etnocentrismen medan

texterna i Nya testamentet öppnar upp för trons universalism. Påverkar det din läsning av bibeln?

Enligt författaren var den framväxande kristendomen en avetnifierande rörelse, en rörelse som öppnar en gemenskap ämnad att sträcka sig tvärs över etniska gränser. Hur syns den avetnifieringen i er församling/ert sammanhang?

Aktivism/handling/förändring

Om ni som grupp formulerar en teologi för er/för er församling eller ert sammanhang - vilka nyckelord innehåller den?

Hur kan er formulerade teologi omsättas i praktiska handlingar?

Värderingsövningar

Fyrahörnsövning

Jag anser att bibeltexterna ska uppfattas

- som Guds ord givet en gång för alla
- som en gradvis uppenbarelse av Guds väsen
- som en dialog mellan olika attityder/uttryck över tid
- på något annat sätt.

Jag anser att bibeln ska uppfattas som

- Guds ord givet en gång för alla
- olika människors personliga vittnesbörd om sin relation till och möten med Gud
- en bok som innehåller Guds ord
- på något annat sätt.

Linjen

Jag tycker bibeln är lätt att förstå – svår att förstå

Att dra politiska slutsatser ur bibeln tycker jag är lätt – svårt.

Nationalism och mänsklig värdighet i Sverige och Ryssland

Förslag på samtalsfrågor/värderingsövningar

Livsnära samtal

Har du upplevt en lojalitetskonflikt mellan din tro och något annat i ditt liv?

Vad är det viktigaste för att du ska känna dig som en värdig människa?

Min värdighet som människa sitter i ...

Faktafrågor

Författaren diskuterar skillnaden mellan mänskligt värde och mänsklig värdighet och pekar på att dessa är jämställda i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Det gör att även om någon av dina rättigheter inskränks, vid fängelsestraff exempelvis, så har du fortfarande rätt till ett värdigt liv. Författaren pekar sedan på hur Sverigedemokraterna i sitt principprogram skiljer på värde och värdighet och vill göra det möjligt för någon att förlora rätten till ett värdigt liv, att förlora sitt medborgarskap exempelvis. Kan ni föreställa er någon situation där någons mänskliga värdighet inskränks utan att dess människovärde också inskränks?

Författaren tar upp att Ryssland i sin egen deklaration om de mänskliga rättigheterna och mänsklig värdighet ställer mänskliga rättigheter i "relation till gemenskapens mål", i det fallet bevarandet av "tro, moral och det heliga moderlandet". Vad finns det för risker med ett sådant förhållningssätt?

Författaren menar att de mänskliga rättigheterna och staten är till för att skydda minoriteten från majoriteten, att en ska få vara kristen även om inte majoriteten i samhället är det exempelvis. Författaren menar också att både den ryska deklarationen om mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet som Sverigedemokraternas principprogram vänder på perspektivet och istället vill skydda den upplevda majoriteten från minoriteten. Vad kan bli konsekvensen för minoriteten och majoriteten av ett sådant förhållningssätt?

Författaren pekar på att Sverigedemokraterna använder sig av godtyckliga begrepp utan definition som "den svenska allmänheten" och "den svenska nationen".

Vad finns det för risker med att det saknas tydliga definitioner?

Författaren menar att statens syfte är att skydda minoriteten från majoriteten medan nationens syfte är att skydda majoriteten från minoritetens inflytande. Finns det några problem med att skilja på stat och nation i relation till synen på den enskilda människan?

Teologiska frågor

Sverigedemokraternas viktigaste kriterium för att kunna beteckna sig som svensk är lojaliteten med den svenska nationen och att den står över andra lojaliteter.

Vad får det för konsekvens för tron på Guds rike?

Går det att jämföra lojaliteten med nationen och tron på en Gud? Vad betyder lojalitet i eller för kristen tro?

Författaren menar att alternativet till nationalismen är ett tillstånd där holistiska ideologier inte tillåts dominera helheten utan att motsägelsefulla ideologier måste låtas leva sida vid sida.

Vad får det synsättet för konsekvenser för den kristna trons plats i samhället?

Självreflekterande frågor

Står du/ni utanför majoriteten i samhället på något vis?

Riskerar vi i vår kontext att inskränka på andras mänskliga värde och värdighet?

Aktivism/handling/förändring

Hur uttrycker vi vår lojalitet med Guds rike i vardagen?

Finns det praktiska frågor i ert närområde, där lojaliteten med Gud ställs på prov? Hur hanterar du/ni det?

Värderingsövningar

Fyrhörn

I alla samhällen ska minoriteter

- rätta sig efter majoritetens beslut
- forma egna ytor/områden vid sidan av majoriteten
- sträva efter samexistens med majoriteten (det vill säga ett mångfaldssamhälle)
- något annat.

I alla samhällen ska majoriteten

- anpassa sig efter minoriteternas behov (det vill säga skapa integration)
- alltid få sin vilja igenom
- majoritetens kultur alltid vara dominerande
- något annat.

Mångfalden (av språk, religion, härkomst) i ett samhälle ska helst

- vara tydlig och synlig i vardagen
- inte störa eller märkas för mycket
- vara så liten som möjligt
- något annat.

Samhällsförändringarna bakom radikala högerpopulistiska partier

Förslag på samtalsfrågor/värderingsövningar

Livsnära samtal

Jag tycker det är lätt/svårt att prata om partipolitik i min kyrka/mitt sammanhang för att...

Faktafrågor

Författaren menar att regelbundna kyrkobesökare är bland de mest invandringspositiva grupperna i Sverige. Varför tror ni att det är så?

Författaren menar att det finns en stor risk att Kristdemokraterna kommer att närma sig Sverigedemokraterna genom att byta ut tidigare libertära värderingar, som en generös flyktingpolitik, till auktoritära värderingar, som en restriktiv flyktingpolitik för att vinna väljare och behålla sin position. Finns det en risk att kyrkan kan göra samma sak och byta ut sina värderingar för att öka sin popularitet?

Teologiska frågor

Hur ska kyrkan förhålla sig till SD när de lyfter frågor som kan tilltala troende (Hagevi pekar exempelvis på familjepolitiken) men som inte har med invandring att göra?

Hagevi menar att vi är inne i en postmodern tid som betonar libertära värderingar, som individualism och självförverkligande, och tonar ned andra auktoriteters, som stat och kyrkas, inflytande. Hur kan medlemskap/tillhörighet i en kyrka se ut i en anti-auktoritär postmodern tid? Hur påverkas vår gudsbild av den postmoderna tiden?

Vad får den ökade individualiseringen för effekter för kyrkan? Upplever vi en ökad "rörlighet av människor" mellan olika kyrkor och samfund?

Självreflekterande frågor

Hagevi menar att högerpopulismen växer fram som en motreaktion mot en ökad individualisering. Hur påverkas du/ni av ökad individualisering?

Författaren menar att en stor del av ett partis röster kommer från människor som identifierar sig som lojala till partiet och inte nödvändigtvis stödjer partiets förda politik och att ett parti därför kan ha kvar stöd, även om de byter åsikt i olika frågor. Kan du känna igen det mönstret i någon identitet du har?

Aktivism/handling/förändring

Författaren menar att den invandringspositiva positionen frikyrkan har idag kan behållas och förstärkas genom att präster och pastorer engagerar sig hårdare i den ”invandringspositiva opinionsbildningen”.

Finns det sådana exempel i ert sammanhang? Hur kan det utvecklas? Vad skulle ni vilja göra?

Värderingsövningar

Fyrahörn

Det som avgör vilket parti jag röster på/skulle vilja rösta på är

- Grundläggande ideologi och värderingar
- Aktuell sakfråga och debatt
- Person som inger förtroende
- Något annat

Fyrahörn

Magnus Hagevi visar på hur röstning efter klass och religion blir mindre vanligt (se figur 3). Vad tror du att du baserar dina politiska ståndpunkter på?

- Religion
- Klass
- Ideologi
- Något annat

Utvärdering och uppföljning, sista träffen

Livsnära samtal

Gör en runda där alla i gruppen får en chans att svara på frågan: Vad tar jag med mig från våra samtal?

Faktafrågor

Vilka frågor eller områden har vållat er mest diskussion?

I vilka frågor har ni varit överens eller oense? Varför blev det så?

Teologiska frågor

Vilka teologiska frågor har varit svårast att hantera?

Självreflekterande frågor

Det här har varit mest utmanande På grund av

Har jag omvärderat någon ståndpunkt genom samtalen?

Aktivism/handling/förändring

Hur ska ni/du genomföra det som ni beslutat er för att göra?

Värderingsövningar

Gör om någon av de värderingsövningar som fungerade bäst och fundera över vilka förändringar/förskjutningar som skett.

Fortsättning?!

Samtala om gruppens eventuella fortsättning.

Vad vill vi gå vidare med?

Alternativt avsluta gruppen.

Begreppsförklaringar

Assimilation	Att en minoritet helt ger upp sin egen identitet för att uppgå i majoriteten.
Auktoritär stat	En stark stat med starkt inflytande över medborgarnas privatliv. Den som förordar en auktoritär stat tror ofta på en stark nationell gemenskap, traditionella normer och hårda straff.
Avetnifiering	I sammanhanget att tron på Gud inte längre hänger samman med etnisk tillhörighet.
Dikotomi	Splittring av en helhet till två eller fler icke-överlappande delar. Skapar ett svartvitt tänkande där en antingen är allierad eller motståndare. De olika positionerna i dikotomin är ibland kopplade till ett påstått människovärde, den som påstås vara ett hot mot nationen kan ses som mindre värd exempelvis.
Diskurs	Samlande begrepp för alla samtal som förs kring en specifik fråga.
Etnocentrism	Att se sin egen kultur som central och att bedöma andra kulturer utifrån den.
Fascism	Ideologi som formulerades i Italien under 20-talet med Mussolini som främsta företrädare. Grundas i nationalismen och beskrivs som en anti-ideologi i att den framförallt betonar motstånd mot socialism, liberalism, demokratiska normer eller annat som anses hota nationen eller folket. Betonar behovet av folkets uppvaknande och nationens återupprättande från påstådd degenerering och förfall. Förordnar en totalitär stat och glorifierar ofta våld och krig.
Holism	Allomslutande. En holistisk ideologi säger sig förklara och beröra alla delar i ett samhälle och i människans liv.
Högerpopulism	Höger betyder i sammanhanget auktoritära värderingar och förfäktandet att det finns naturliga skillnader mellan människor. Populism innebär att föra fram en historia om att det hederliga, ”vanliga” folket har lurats av en förljugen elit och att folkviljan har hamnat på skam.
Integration	Process som syftar på samhällets anpassning efter minoriteters behov. Målet med integrationen är minoritetens naturliga plats i samhället utan att den har gjort avkall på sin etnicitet eller kultur. Står i motsats till assimilation.
Isolation	Att skydda sin kulturella identitet genom att helt undvika inflytande från andra kulturer. Yttrar sig inom de fascistiska rörelserna i Europa som kritik mot landets medlemskap i exempelvis EU eller FN.

Kosmopolitism	Åsikten att hela mänskligheten bör ses som en enda samfund där alla är medborgare med samma rättigheter utan hänsyn till olikheter som nationalitet eller religion.
Kulturrasism	Åsikten att det finns något oföränderligt i varje kultur och att kulturer därför inte bör blandas eftersom de då riskerar att försvinna.
Libertära värderingar	Står i motsats till auktoritära värderingar. Individualism, normkritik, fria livsstilsval, god miljö, gemenskap etc.
Mångkulturalism	Förespråkar ett samhälle där olika kulturer existerar parallellt med varandra.
Mänskliga rättigheter	De första mänskliga rättigheterna i modern tappning antogs av FN: generalförsamling 1948. Syftet var då och är fortfarande att de mänskliga rättigheterna ska utgöra en grund för vad en stat får och inte får göra mot sin befolkning. De har sedan 1948 utökats med konventioner rörande bland annat kvinnors rättigheter, rasism och diskriminering, ursprungsbefolkningar och funktionshindrade.
Nationalism	Ideologi som utgår från att det finns en specifik grupp som är kopplad till ett avgränsat landområde med vissa gemensamma attribut i form av gemensamt språk, kultur, arv etc och att värden och intressen förknippade med nationen är överordnade alla andra kollektiva värden och intressen.
Neofascism/nyfascism	Begrepp för fascistiska rörelser och partier som har uppkommit efter andra världskriget. Har en nedtonad krigisk retorik jämfört med äldre fascism och pratar oftare om hot mot nationens kultur än hot mot medlemmarna i nationens ras. De neofascistiska rörelserna utmärks ofta av stark kritik mot förd invandringspolitik auktoritära värderingar och isolationism.
Socialkonservatism	Spår inom konservatismen som betonar samhällets ansvar för medborgarna och den ideologi som Sverigedemokraterna säger sig tillhöra. Många menar att det är en relativt tom ideologi som Sverigedemokraterna själva fyller med värdekonservatism och nationalism.
Totalitarism	Ideologi som förespråkar att en stat endast ska ha ett maktägande parti med absolut maktcentrering.
Universalistisk	Gränsöverskridande. Ej begränsat till exempelvis nationella eller kulturella gränser.

Litteratur

L Mothadi och D Mavi red. *Rasismen i Sverige; nyckeltexter 2010–2014*, Natur&Kultur 2014

M Axelsson/K Borg red. *Sverigedemokraternas svarta bok*, Verbal förlag 2014

S Larsson och M Ekman, *Sverigedemokraterna – den nationella rörelsen*, Ordfront/Expo 2001

Kristian Lundberg, *Det här är inte mitt land*, Atlas förlag 2014

Henrik Arnstad, *Älskade fascism*, Nordsteds 2013

S Clainborne och C Haw, *Jesus for President*, Zondervan 2008

69

Länkar

Sverigedemokraternas principprogram (access-datum 2/3 2015):

http://sverigedemokraterna.se/wp-content/uploads/2013/08/principprogram-met2014_webb.pdf

Sverigedemokraternas vitbok (access-datum 10/3 2015):

<http://expo.se/sverigedemokraterna/>

Sedan en tid sker i det svenska samhället förändringar i form av nationalistiska strömningar av en art och ett omfång som saknar motstycke sedan andra världskrigets slut. Hur ska kyrkor och samfund förhålla sig till nationalism och rasism i olika former i vårt svenska samhälle? Hur kan teologiska och samhällsvetenskapliga perspektiv beskriva och bidra till analysen av förändringar i opinioner och politiska manifestationer?

Sverige, Sverige fosterland bygger på en konferens på Teologiska högskolan Stockholm i december 2014, där deltagarna reflekterade över perspektiv och skiljelinjer som går i olika riktningar, med olika bakgrund och historisk förankring. Syftet var att belysa en dagsaktuell problematik utifrån såväl långsiktiga samhällsvetenskapliga och teologiska perspektiv som nyfunna förändringar i valmanskåren.

I denna bok presenteras de fyra föredragen vilka vart och ett på sitt sätt tar sig an några huvuddrag i denna utveckling. De är en utmärkt grund för fortsatta samtal. Boken innehåller dessutom en studieguide med samtalsfrågor och värderingsövningar som ett ytterligare bidrag till fördjupningen av sådana samtal.

Kontakta Studieförbundet Bilda, www.bilda.nu, för att starta en samtalsgrupp/studiecirkel.